

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

СИТНІК СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК:159.923:316.62

**ПСИХОЛОГІЯ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Одеса – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України
Чебикін Олексій Якович,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», ректор.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Сердюк Людмила Захарівна,
Інститут психології НАПН України,
завідувач лабораторії психології особистості імені П.Р. Чамати;

доктор психологічних наук, професор
Кіреєва Зоя Олександрівна,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
завідувач кафедри загальної психології та психології розвитку особистості;

доктор психологічних наук, професор
Кузнєцов Марат Амірович,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
професор кафедри практичної психології.

Захист відбудеться «08» травня 2021 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старо-портофранківська, 26, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старо-портофранківська, 36.

Автореферат розісланий «07» квітня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Визначення психологічних основ міжособистісної взаємодії є важливою умовою вирішення соціально-психологічних проблем у різних сферах суспільства. Зростання кількості контактів між людьми викликає численні питання соціально-психологічного характеру. Особливо гостро вони стоять для фахівців соціономічних професій, оскільки вимагають високого рівня спілкування, взаємовідносин та організації сумісної діяльності. У зв'язку з цим підвищується значущість знань про психологічний зміст явища міжособистісної взаємодії, етапи її розгортання, а також чинники їх ефективної реалізації у професійній діяльності.

Незважаючи на значну актуальність даних проблем, вони залишаються недостатньо дослідженими у теоретичному та практичному аспектах. У численних дослідженнях (М. Аргайл, Е. Берн, О.Ю. Булгакова, Л.К. Велитченко, Є.М. Гусарова, Л.П. Журавльова, Т.В. Коломієць, Я.Л. Коломінський, О.О. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, В.Г. Маралов, О.В. Молчанюк, В.М. М'ясищев, М.М. Обозов, В.М. Панф'єров, Б.Ф. Паригін, В.Ф. Перевалов, Л.В. Романюк, Г.М. Скиба, Л.І. Уманський, А.У. Хараш, К. Хорні та ін.) робляться спроби вивчити як прямо, так і опосередковано феномен міжособистісної взаємодії в різних галузях психологічних знань. Узагальнення цих та інших досліджень свідчить про неповну сформованість загально визнаного концептуального підходу до пізнання міжособистісної взаємодії і, відповідно, до розкриття можливостей пояснення тих психологічних механізмів, які лежать в основі даного процесу.

У дослідженнях Г.М. Андрєєвої, О.О. Бодальова, В.Г. Крисько, С.В. Духновського, Н.В. Гришиної, М.М. Обозова, Л.Е. Орбан-Лембрик та ін. описуються особливості міжособистісної взаємодії, які стосуються лише окремих її змістових ознак. Певні уявлення про компоненту структуру, механізми міжособистісної взаємодії, як правило, здійснюються в контексті аналізу психологічних основ комунікації (Р.А. Абдурахманов, І.Л. Берющева, А.К. Болотова, Ю.М. Жуков, В.В. Знаков, Ф.І. Розанов, О.П. Саннікова та ін.), соціального розвитку особистості (А. Бандура, Л.В. Байбородова, Н.Б. Буртова, Л.А. Витвицька, О.О. Доронцова, З.О. Кіреєва, М.А. Кузнецов, С.Д. Максименко, Л.Е. Орбан-Лембрик, Л.З. Сердюк, О.Я. Чебикін, Т.Ю. Ямчук та ін.), проблем психології управління (Н.Л. Виноградова, О.І. Гончаров, Т.С. Кабаченко, А.І. Кітов, С.О. Кличковський, С.А. Козолуп, О.М. Корніяка, Р.С. Немов, Т.І. Пашукова, А.І. Пригожин, В.В. Сисоев та ін.), психології міжособистісного спілкування (В.С. Агєєв, Л.В. Бессонова, Т.В. Волошина, О.В. Гончаров, Є.Л. Доценко, С.П. Іванова, І.М. Колобова, В.М. Куніцина, Н.В. Слободяник, Г.Є. Улунова, Т.Д. Щербан та ін.). Такі напрацювання мають неоднозначні підходи щодо змісту міжособистісної взаємодії, її механізмів та

оцінки. Як наслідок залишається недостатньо розкритим уявлення про цілісне пізнання міжособистісної взаємодії. Крім того, наявні теоретичні уявлення ускладнюють процес порівняння розрізаних досліджень в силу різних, а інколи і протилежних підходів.

Практична складова проблеми потребує пізнання психологічних основ міжособистісної взаємодії та використання отриманих результатів у системі її формування та корекції. Узагальнення наведених та інших даних вказує на необхідність системного вивчення теоретичних основ міжособистісної взаємодії, побудови комплексних технологій, що зорієнтовані на цілеспрямоване її формування та корегування.

Соціальна значущість проблеми міжособистісної взаємодії та її недостатня концептуальна опрацьованість з огляду на її вихідні теоретико-методологічні принципи зумовили вибір теми дослідження – «Психологія міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках комплексної науково-дослідної теми кафедри теорії та методики практичної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Психологічні особливості регуляції діяльності особистості, що розвивається» (номер держреєстрації № 0118U000037). Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (протокол № 12 від 27 червня 2018 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 4 від 25 вересня 2018 р.).

Мета дослідження – на основі системного аналізу побудувати концептуальну модель, яка б дозволила розкрити цілісну психологічну структуру міжособистісної взаємодії, основні етапи її розгортання, стильові прояви суб'єктів взаємодії, а також різні особистісні детермінанти даного процесу. На основі таких теоретичних надбань провести комплексне емпіричне дослідження з пізнання прояву міжособистісної взаємодії у фахівців соціономічних професій.

Відповідно до мети дослідження було поставлено такі **завдання**:

1. Узагальнити теоретико-методологічні підходи до пізнання проблеми міжособистісної взаємодії.
2. Побудувати концептуальну модель міжособистісної взаємодії.
3. Визначити та розробити систему методів дослідження міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій.
4. Розкрити процесуальні особливості, структурно-особистісні ознаки міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій.

5. Дослідити психологічні детермінанти міжособистісної взаємодії на різних етапах її розгортання.

6. Описати специфіку прояву стилів міжособистісної взаємодії.

Об'єкт дослідження – міжособистісна взаємодія.

Предмет дослідження – психологічний зміст рівнів, компонентів, детермінант, стилів та етапів міжособистісної взаємодії.

Основні положення концепції. Запропонований підхід ґрунтується на розумінні міжособистісної взаємодії, що охоплює спільність комунікативного простору та взаємовплив суб'єктів сумісної діяльності у відповідних відносинах та спілкуванні. Процес її розгортання включає первинний контакт, міжособистісне спілкування, міжособистісні взаємовідносини та сумісну діяльність. При цьому до структурних компонентів міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій слід віднести: мотиваційний, когнітивний, емоційний, вольовий. Останні представлені на рівні процесів, умов, механізмів, психічних засобів, результатів взаємодії. Складові міжособистісної взаємодії функціонують як єдине ціле, забезпечуючи цільові, когнітивні, емоційно-вольові аспекти цього процесу.

Розгортання міжособистісної взаємодії обумовлюється різними особистісними властивостями. Останні відображаються в певних стильових проявах суб'єктів міжособистісної взаємодії.

Припускається, що:

- ефективність міжособистісної взаємодії залежить від сформованості мотиваційних, емоційних, вольових, когнітивних якостей особистості, які безпосередньо задіяні у встановленні первинного контакту, міжособистісному спілкуванні, розвитку міжособистісних взаємовідносин, та виражається у суб'єктивному почутті власної успішності учасників та зовнішньому враженні з боку свідків розгортання цього процесу;

- фахова діяльність спеціалістів різних соціономічних професій позначається на характері міжособистісної взаємодії, який виявлятиметься у специфіці прояву вищезазначених процесуальних параметрів, структурно-особистісних ознак, суб'єктивної успішності;

- процес міжособистісної взаємодії учасників може детермінуватися різним комплексом особистісних особливостей, серед яких можуть бути провідні для кожного з етапів її розгортання;

- стиль міжособистісної взаємодії обумовлюється певним співвідношенням взаємопов'язаних рис особистості, варіації яких спричиняє розмаїття поведінкових проявів її учасників.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: основні положення системного (П.К. Анохін, В.О. Ганзен, Б.Ф. Ломов та ін.); компонентно-структурного (Ф.Ю. Василюк, К. Левін, В.Г. Панок, О.П. Саннікова та ін.); суб'єктно-діяльнісного (Л.К. Велитченко, А.В. Карпов,

Д.О. Леонт'єв, В. О. Моляко, В.А. Роменець, В.О. Татенко, О.Я. Чебикін та ін.); ресурсного (В.А. Бодров, А.В. Іваницький, Л.В. Кулікова, А.Г. Маклаков, С. Хобфолл та ін.) підходів; теорій міжособистісної взаємодії (Г.М. Андрєєва, М. Аргайл, Р. Бейлз, О.О. Бодальов, А.В. Гайнулліна, В.Г. Крисько, І.Д. Куліков, М.М. Обозов, Н. Хейз, Дж. Хоманс та ін.); особистісного розвитку (А. Адлер, С.Д. Максименко, А. Маслоу, Г. Олпорт, М.І.Томчук, А.В. Фурман та ін.); соціально-психологічної детермінації психічних явищ (Л.М. Веккер, О.Г. Ковальов, О.М. Леонт'єв, Б.М. Теплов, Е. Фромм та ін.); особистісно-діяльнісного підходу (Л.С. Виготський, Я.Л. Коломінський, С.Л. Рубінштейн та ін.); базові положення організації психологічного дослідження (А. Анастасі, Л.Ф. Бурлачук, К.М. Гуревич та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань дослідження було використано такі методи:

– загальнотеоретичні: методи підготовки та організації дослідження, а саме індукції та дедукції, аналізу та синтезу, зіставлення, узагальнення теоретичних підходів та експериментальних результатів, що містяться в наукових літературних джерелах, теоретичного моделювання;

– емпіричні методи: тестування, анкетування;

– методи математичної статистики: порівняння незалежних вибірок, дисперсійний, кореляційний, регресійний та факторний аналізи за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм IBM SPSS Statistics 21.

Зокрема було використано такі **психодіагностичні методик**: авторські опитувальники «Оцінка міжособистісної взаємодії», «Діагностика основних компонентів міжособистісної взаємодії», «Визначення стилю міжособистісної взаємодії», анкети «Оцінка успішності міжособистісної взаємодії», «Експертної оцінки міжособистісної взаємодії», а також «Діагностика емоційної зрілості» О. Я. Чебикіна, «Упевненість у собі» В.Г. Ромека, «Тест на емпатійні здібності» В. В. Бойка, «Мотивація афіліації» А. Мехрабіана, «Потреба у спілкуванні» Ю.М. Орлова, «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда, «Спрямованість особистості у спілкуванні» С.Л. Братченка, «Тип поведінки у конфлікті» Т.Н. Томаса, «Опитувальник міжособистісних взаємовідносин» В.С. Шутца за версією О.О. Рукавішнікова, «Експрес-діагностика довіри (шкала Розенберга)», «Методика діагностики міжособистісних взаємовідносин» Т. Лірі, «Тест-опитувальник суб'єктивного контролю (УСК)» Дж. Роттера, «Методика багатофакторного дослідження особистості» Р. Кеттелла.

Експериментальна база дослідження. Дослідну роботу виконано на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеського національного морського університету, а також Вищого професійного училища морського туристичного сервісу (ВПУ МТС) м. Одеси.

Вибірку дослідження склали 1007 майбутніх фахівців різних соціономічних професій (психологів, педагогів, журналістів, соціальних педагогів, менеджерів).

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що:

вперше на теоретичному рівні побудовано концептуальну модель психологічних основ міжособистісної взаємодії, в якій ключовими компонентами виступають мотиваційний, емоційний, вольовий, когнітивний, які отримують своє відображення в стилях міжособистісної взаємодії (ініціативний-пасивний, відкритий-закритий, складний-простий, прагматичний-безкорисливий, зважений-спонтанний). При цьому характер розгортання міжособистісної взаємодії реалізується поетапно на рівні первинного контакту, міжособистісного спілкування, міжособистісних відносин. Апробація запропонованої моделі на емпіричному рівні дозволила розкрити психологічну характеристику даного феномену з урахуванням різних видів соціономічних професій, а також умови її корегування та розвитку;

побудовано комплекс методик, зорієнтованих на цілеспрямоване вивчення міжособистісної взаємодії, який дозволяє розкрити особливості рівнів її прояву, їх стильові відмінності з урахуванням компонентної детермінації;

доведено, що процес руху міжособистісної взаємодії може бути на кожному етапі розгорнутим або згорнутим, останнє залежить від мети, умов, досвіду та особистісних особливостей;

розкрито відмінності у прояві міжособистісної взаємодії між представниками різних соціономічних професій (педагоги, психологи, менеджери, журналісти, соціальні педагоги). Виявлені спільні ознаки, які проявляються в міжособистісній взаємодії у різних фахівців соціономічних професій.

Отримали подальшого розвитку уявлення, спрямовані на уточнення психологічного змісту міжособистісної взаємодії як процесу, що характеризується спільністю комунікативного простору та взаємним впливом суб'єктів сумісної діяльності у значенні детермінант міжособистісних взаємовідносин та спілкування. Також уточнено психологічний зміст міжособистісного контакту, спілкування та взаємовідносин. Отримали подальшого розвитку методи дослідження.

Практичне значення отриманих результатів роботи полягає у можливості здійснювати дослідження міжособистісної взаємодії в межах загально-психологічної, соціально-психологічної та професійно-спеціалізованої проблематики. Запропоновано новітній психологічний підхід до вивчення процесу конструювання спільного комунікативного простору та взаємного впливу суб'єктів сумісної діяльності, який дозволить фахівцям поєднати різнопланові принципи, підходи і закономірності у пізнанні міжособистісної

взаємодії, яка реалізується поетапно на рівні первинного контакту, міжособистісного спілкування, міжособистісних взаємовідносин. Методичний матеріал, розроблений на засадах концептуальної моделі, з урахуванням основних наслідків її реалізації, призначається для викладачів, психологів, соціальних працівників, при побудові програм психокорекційної роботи для оптимізації міжособистісної взаємодії у колективі. Створений діагностичний інструментарій може бути використаний при проведенні емпіричних досліджень.

Теоретичні положення та практичні висновки дисертаційної роботи можуть бути використані викладачами при: проведенні лекційних, практичних і лабораторних занять з курсів «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Психодіагностика», «Диференціальна психологія», «Професіоналізація особистості», «Психологічне консультування»; організації переддипломної практики майбутніх соціальних працівників та психологів; здійсненні психодіагностичних досліджень міжособистісної взаємодії студентами гуманітарного факультету.

Основні **результати дослідження** впроваджено в освітній процес Західноукраїнського національного університету (довідка № 126.13/1430 від 02.10.2020 р.); Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (довідка впровадження № 7 від 06.02.2020 р.); Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти» (довідка № 01/20-35 від 10.12.2020 р.); Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 105 від 12.02.2020 р.); Ізмаїльського державного гуманітарного університету (довідка № 1-4/37 від 29.04.2020 р.); Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (довідка № 66-04-301/1 від 25.01.2021 р.); Державного закладу Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (довідка № 2203/271 від 31.12.2020 р.); Чорноморського національного університету імені Петра Могили (довідка №03/35-08 від 29.09.2020 р.).

Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечувалась адекватністю підбраного психодіагностичного інструментарію, застосуванням сучасного апарату математичної статистики, репрезентативністю вибірки, можливістю верифікації, поєднанням кількісного та якісного методів аналізу даних, змістовним аналізом фактів і залежностей, отриманих на достатній вибірці досліджуваних.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження доповідались на міжнародних науково-практичних конференціях і конгресах: «Актуальні проблеми сучасної психологічної науки» (Одеса, 2006), «Психологія особистості: теорія, досвід,

практика» (Одеса, 2007), «Актуальні проблеми сучасної психології» (Одеса, 2007), «Теоретико-методологічні та прикладні проблеми педагогічної взаємодії» (Одеса, 2008), «Актуальні проблеми сучасної психології» (Одеса, 2008), «Теоретико-методологічні проблеми психологічного супроводу професійної діяльності» (Одеса, 2009), «Актуальні проблеми сучасної психології» (Одеса, 2010), II Всеукраїнській психологічний конгрес (Київ, 2010), «Актуальні проблеми сучасної психології» (Одеса, 2011), «Культурно-історичний та соціально-психологічний потенціал особистості в умовах трансформаційних змін у суспільстві» (Одеса, 2011), «Актуальні проблеми сучасної психології» (Одеса, 2012), «Психологія особистості: теорія, досвід, практика» (Одеса, 2012), «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (Харків, 2013), «Психологія особистості: теорія, досвід, практика» (Одеса, 2013), «Актуальні проблеми сучасної психології» (Одеса, 2013), «Актуальні проблеми практичної психології» (Одеса, 2014), «Когнітивні процеси та творчість» (Одеса, 2014), «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 2014), «Адаптаційний потенціал особистості в сучасному соціальному середовищі» (Одеса, 2015), «Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства» (Одеса, 2016), «Адаптаційний потенціал особистості в сучасному соціальному середовищі» (Одеса, 2016), III Міжнародний Конгрес «Global challenges of pedagogical education in academic space» (Одеса, 2017), «Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства» (Одеса, 2018), «Актуальні проблеми практичної психології» (Одеса, 2018), «Актуальні питання психології у сучасному інноваційному просторі» (Одеса, 2020). Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук «Психологічна підготовка обслуговуючого персоналу морського транспорту в системі навчальної діяльності студентів профтехучилища» було захищено у 2000 році. Положення та висновки в тексті докторської дисертації не використовувались.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено у 44 публікаціях, з яких 1 монографія, 19 статей у наукових фахових виданнях України, 6 статей в наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз, 18 публікацій в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації викладено на 485 сторінках, із них 374 сторінки основного тексту. Робота містить 43 таблиці та 19 рисунків. Список використаної літератури налічує 430 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, доцільність її наукового дослідження; визначено мету, об'єкт, предмет та завдання; надано перелік використаних методів; наведено концепцію дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів; відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, кількість публікацій за темою дисертації; наведено дані щодо обсягу та структури роботи

У **першому розділі «Міжособистісна взаємодія: теоретико-методологічні аспекти проблеми»** висвітлено сучасні підходи до розуміння сутності міжособистісної взаємодії у психології, специфіку його вивчення у різних наукових напрямках. Розглянуто роль міжособистісної взаємодії в соціономічних професіях. На основі теоретичного аналізу систематизовано дані про типи, стилі, стратегії міжособистісної взаємодії та її психологічні детермінанти.

Узагальнення сучасних уявлень щодо розуміння сутності міжособистісної взаємодії (Г.М. Андреева, М. Аргайл, О.О. Бодальов, О.Ю. Булгакова, Л.К. Велитченко, Я.Л. Коломінський, О.О. Леонтєв, Б.Ф. Ломов, Р.С. Немов, М.М. Обозов, В.М. Панфьоров, Б.Ф. Паригін, В.Ф. Первалов, Л.В. Романюк, О.П. Саннікова, Л.І. Уманський та ін.) показало, що вона розглядається у психології як специфічна форма з більш широким змістом, ніж спілкування. Під час взаємодії відбувається обмін знаннями, вміннями, інтересами, ціннісними орієнтаціями. Контакт як початок взаємодії є її формою у вигляді безпосередньої просторо-часової близькості людей.

Міжособистісна взаємодія включає взаємовідносини, які, в свою чергу, проявляються через ставлення до мети цього процесу. Сукупність взаємовідносин розкривається через психологічні механізми усвідомлення і взаєморозуміння.

Отже, міжособистісна взаємодія – це процес, який охоплює спільність комунікативного простору та взаємовплив суб'єктів сумісної діяльності у відповідних відносинах та спілкуванні. Процес її розгортання включає первинний контакт, міжособистісне спілкування, міжособистісні взаємовідносини та сумісну діяльність.

Спираючись на дані, представлені К.С. Аверіною, М.О. Аміновим, А.В. Афоніною, Л.К. Велитченком, О.О. Верховиною, В.В. Горшковою, Є.М. Гусаровою, Л.П. Журавльовою, Г.В. Зоріною, О.М. Корніякою, Л.Е. Орбан-Лембрик, О.Л. Пінською, Н.В. Слободяник, Л.Д. Столяренко, І.В.Хитровою, О.Я. Чебикіним та іншими дослідниками, ми припустили, що міжособистісна взаємодія є важливою для фахівців соціономічних професій, які висувають підвищенні вимоги до комунікативної сфери особистості працівника. Детермінантами такого процесу можуть виступати потреби у спілкуванні, особливості емоційної зрілості, ініціативності у соціальних контактах та ін. Успіх у соціономічних професіях пов'язаний з рівнем

соціального інтелекту та вмінням будувати міжособистісні взаємовідносини. Розвиток взаємовідносин супроводжується проявом сумісності, спрацьованості, довіри між суб'єктами міжособистісної взаємодії.

Якщо розглядати проблему міжособистісної взаємодії як явище, присутнє практично у всіх сферах життя, спираючись на дослідження С.Л. Братченка, Л.К. Велитченка, В.О. Горяніної, А.Л. Журавльова, З.О. Кіреєвої, Г.О. Ковальова, Я.Л. Коломінського, М.А. Кузнєцова, В.М. Куніциної, В.В. Латинова, В.В. Люкіна, А.О. Русалінової, Л.З. Сердюк, О.Г. Шмельова та інших фахівців, то можна відмітити, що стиль міжособистісної взаємодії формується в залежності від зовнішніх об'єктивних і внутрішніх умов. До останніх належать особистісні риси учасників взаємодії, які відображають індивідуальність кожного з суб'єктів цього процесу (соціальний інтелект, мотивація, емоційно-вольові якості та когнітивні можливості особистості) і по-різному заломлюються в залежності від змісту тієї чи іншої професії. Найбільш розробленими є стилі педагогічної діяльності, які віддзеркалюють не тільки особистісні прояви педагога, але й особливості його професійного становлення.

У другому розділі **«Концептуальні основи проблеми міжособистісної взаємодії»** наведено теоретико-методологічні вимоги до моделювання міжособистісної взаємодії, відповідно до яких побудовано її структуру та розроблено концептуальну модель з повною характеристикою її ознак.

В основу дослідження міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій покладено системний (П.К. Анохін, В.О. Ганзен, Б.Ф. Ломов та ін.), компонентно-структурний підходи (Ф.Ю. Василюк, К. Левін, В.Г. Панок, О.П. Саннікова та ін.), при використанні яких важливим є комплексне та цілісне розкриття змістовної сторони цього процесу, базуючись на основних положеннях та її структурних компонентах у фахівців соціономічних професій, тобто: мотиваційному, когнітивному, емоційному, вольовому, які представлені на рівні процесів, умов, механізмів, психічних засобів, результатів взаємодії (табл. 1).

Складові міжособистісної взаємодії взаємопов'язані між собою, функціонують як єдине ціле, забезпечуючи цільові, когнітивні, емоційно-вольові аспекти означеного процесу.

При створенні концептуальної моделі міжособистісної взаємодії ми спиралися на принципи системності, динамічності, послідовності, цілісності, доступності, які дозволили показати, що міжособистісна взаємодія може передбачати три етапи в її розгортанні.

Осередням зазначеної моделі виступає стильова характеристика міжособистісної взаємодії, що торкається таких ключових етапів, як первинний контакт, міжособистісне спілкування, міжособистісні взаємовідносини (рис. 1).

Таблиця 1

Структура міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій

Компоненти міжособистісної взаємодії		Процеси	Умови	Механізми	Психічні засоби	Функції зворотного зв'язку	Результати ефективної взаємодії
Мотиваційний	Мотиваційно-цільовий	мотиваційно-цільовий	ціннісно - мотиваційний обмін	узгодження цілей та інтересів переконання	позиції, мета, інтереси	підсилювати або послаблювати цілеутворення	взаємо-прийняття
		комунікативний	Взаємоінформування	навіювання, переконання, конформізм	Вербальні невербальні	забезпечення активної комунікації, покращення взаєморозуміння	взаємо-узгодженість предмету спілкування
Емоційний	Емоційний	перцептивний	Взаємосприйняття, взаємооцінювання, взаєморозуміння	ідентифікація, рефлексія, каузальна атрибуція	образ ситуації, оцінка і самооцінка, прогноз		
		Симпатія, антипатія	Симпатія, антипатія	атракція, емпатія, поляризація, відзеркалювання	емоційні процеси, емоційні стани, емоційні властивості	оціночна та регулятивна	близькість емоційного на засоби досягнення цілей сумісної діяльності
Вольовий	Вольовий	зовнішні та внутрішні перешкоди	Мобілізація	вольові якості	вибір вольового зусилля	Активна діяльність	

Мета, завдання, ситуація взаємодії, особистісні якості учасників взаємодії

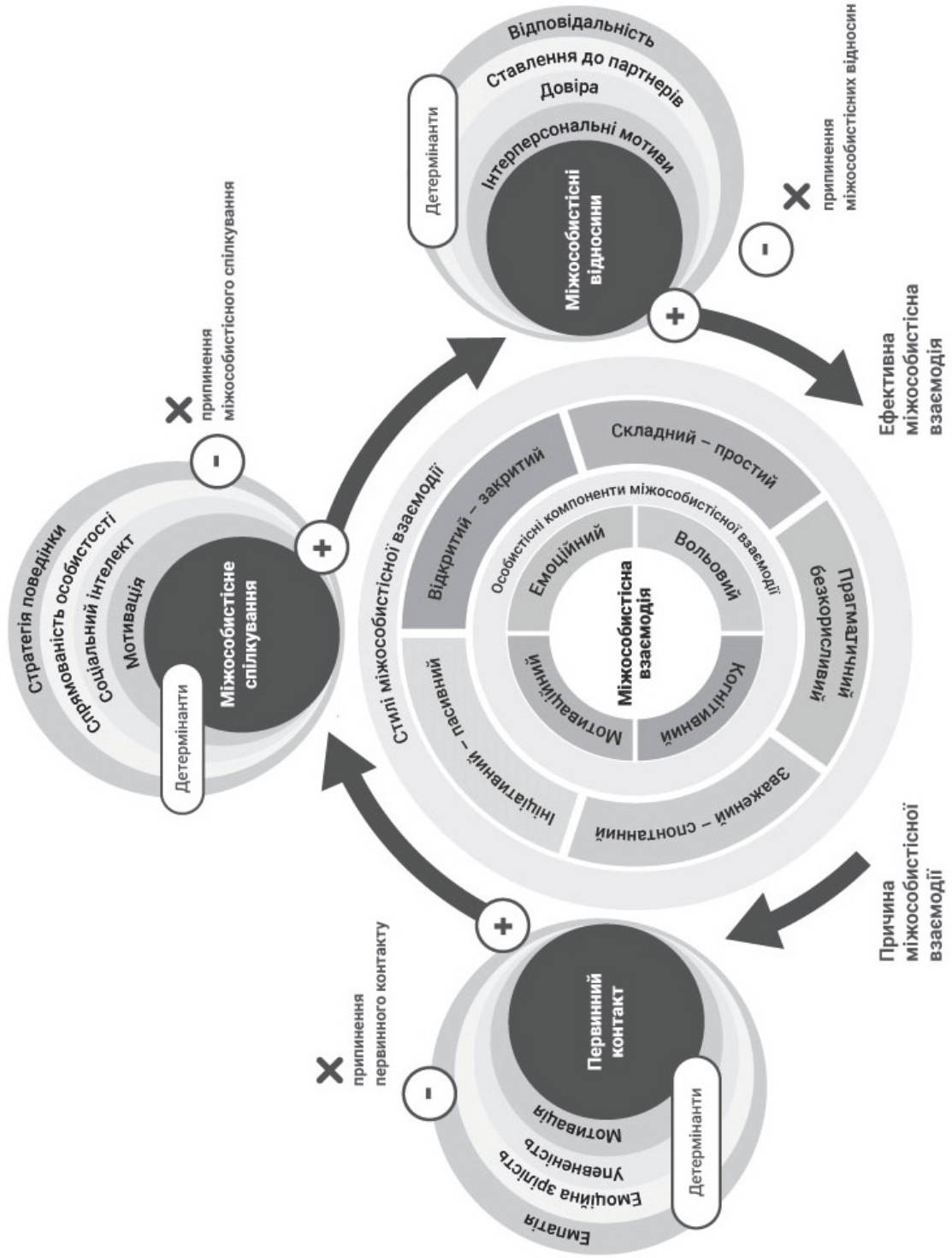

Рис. 1. Загальна концептуальна модель міжособистісної взаємодії

Розгортання міжособистісної взаємодії також обумовлюється різними особистісними властивостями. Останні відображаються в певних стильових проявах суб'єктів міжособистісної взаємодії.

В змісті представленої моделі виділяються мотиваційні, емоційні, вольові та когнітивні особистісні атрибути, які інтегруються в загальній структурі міжособистісної взаємодії.

При завершенні реалізації кожен з етапів міжособистісної взаємодії може мати позитивні, нейтральні та негативні наслідки. Причому при такому процесі взаємодії теж можуть бути різні результати у кожного з його учасників. Ідеальним є, коли на кожному етапі узгоджуються позиції на рівні їх задоволення, то тоді це рахується як достатньо позитивний результат.

Якщо на певному етапі виникають неузгодженості, то процес міжособистісної взаємодії може в кращому випадку повертатися до її початку, а в гіршому – звертатися до пошуку інших шляхів вирішення питання.

Міжособистісна взаємодія являє собою процес адекватних форм встановлення контакту, спілкування та взаємовідносин в певному колі суб'єктів. Психологічну сутність адекватності ми розглядаємо як можливість для реалізації певних потреб і мотивів.

Первинний контакт в процесі міжособистісної взаємодії відображає її етап, що відбивається у формі міжсуб'єктного сприйняття, відповідної емоційної оцінки та результативного ставлення. Міжособистісне спілкування ґрунтується на узгодженості комунікативних дій, зорієнтованих на досягнення мети діяльності та знаходження відповідного консенсусу між суб'єктами взаємодії. Міжособистісні взаємовідносини як заключний етап розвитку взаємодії реалізується на рівні встановлення певних взаємовідносин, де провідними ознаками виступають моменти взаєморозуміння та сумісної діяльності.

Узагальнення результатів досліджень Г.М. Андрєєвої, О.О. Бодальова, В.Г. Крисько, С.В. Духновського, Н.В. Гришиної, М.М. Обозова, Л.Е. Орбан-Лембрик та інших дозволило визначити, що специфічними ознаками міжособистісної взаємодії можуть бути: взаємозбагачення, зміни особистісних властивостей під впливом цієї взаємодії, взаємовплив, намагання виявити специфічні якості один одного, взаємність, взаєморозуміння, взаємовідношення, взаємодопомога, взаємозв'язок, взаємопізнання та інші. До загальних ознак міжособистісної взаємодії слід віднести: предметність, ситуативність, суб'єктивні наміри учасників, контакти людей, соціальні установки, атитюди, вербальна та невербальна комунікація, інструментальність, презентованість.

У третьому розділі «Зміст організаційних підходів до дослідження міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій» обґрунтовано гіпотези дослідження, сформульовано мету, завдання та етапи його проведення,

наведено дані щодо розробки та апробації психодіагностичного інструментарію, визначено остаточний комплекс методів та показників дослідження.

Для пізнання визначених позицій в процесуальних характеристиках запропонованої моделі міжособистісної взаємодії нами сформульована низка гіпотетичних припущень про можливості більш детального вивчення їх психологічного змісту. Вона забезпечується за рахунок вимірювання ефективності міжособистісної взаємодії як властивості, що відображує якість досягнутого учасниками максимально прийняттого результату взаємодії при мінімальних термінах, витратах енергії та засобів, що присутні при її здійсненні. Ми припустили: по-перше, що ефективність міжособистісної взаємодії залежність від сформованості мотиваційних, емоційних, вольових, когнітивних якостей особистості, які безпосередньо задіяні у встановленні первинного контакту, міжособистісному спілкуванні, розвитку міжособистісних взаємовідносин, та виражається у суб'єктивному почутті власної успішності учасників та зовнішньому враженні з боку свідків розгортання цього процесу; по-друге, фахова діяльність спеціалістів різних соціономічних професій позначається на характері міжособистісної взаємодії, який виявлятиметься у специфіці прояву вищезазначених процесуальних параметрів, структурно-особистісних ознак, суб'єктивної успішності; по-третє, процес міжособистісної взаємодії учасників може детерминуватися різним комплексом особистісних особливостей, серед яких можуть бути провідні для кожного з етапів її розгортання; по-четверте, стиль міжособистісної взаємодії обумовлюється певним співвідношенням взаємопов'язаних рис особистості, варіації яких спричиняють розмаїття поведінкових проявів її учасників.

Перевірка висунутих гіпотез потребувала емпіричного дослідження, метою якого є підтвердження теоретичної моделі міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій шляхом виконання наступних завдань, спрямованих на: а) створення і перевірку психодіагностичного інструментарію для визначення процесуальних особливостей, структурно-особистісних ознак та стильових характеристик міжособистісної взаємодії; б) визначення особливостей прояву показників, що характеризують міжособистісну взаємодію у фахівців соціономічних професій; в) установлення характеру кореляційних зв'язків між показниками міжособистісної взаємодії та психологічними детермінантами її прояву; г) з'ясування основних індивідуально-психологічних факторів, що обумовлюють ефективність міжособистісної взаємодії; д) виявлення стильових особливостей міжособистісної взаємодії.

Поставлені завдання виконувались протягом наступних етапів: підготовчого, збору первинних даних та аналітико-інтерпретаційного.

На першому етапі здійснювався теоретичний аналіз з проблеми дослідження та розробка психодіагностичних методик «Оцінка міжособистісної взаємодії», «Діагностика основних компонентів міжособистісної взаємодії», «Визначення стилю міжособистісної взаємодії», анкети «Оцінка успішності міжособистісної взаємодії» та «Експертна оцінка міжособистісної взаємодії». Проводилась їх апробація на контингенті студентів, готувалися матеріали та створювалися умови для збору емпіричного матеріалу (підготовка інструкцій, бланків, уточнення та узгодження умов проведення дослідження тощо).

На другому етапі проводилося емпіричне дослідження 1007 студентів, які опановують різні соціономічні професії.

На третьому етапі здійснювався аналіз первинних даних, визначався характер кореляційних зв'язків діагностованих показників, перевірялася наявність достовірних розбіжностей між середніми значеннями показників, діагностованих в умовно виділених групах студентів з високим, середнім та низьким рівнем успішності міжособистісної взаємодій на різних етапах її перебігу з урахуванням особливостей прояву її основних компонентів, а також індивідуально-типологічних особливостей її здійснення.

Для більш цілісного, комплексного та адекватного дослідження різних аспектів міжособистісної взаємодії відповідно до запропонованої концептуальної моделі її пізнання необхідно було розробити такий комплекс методів. В наслідок проведених досліджень по його розробці були побудовані такі методики, як «Оцінка міжособистісної взаємодії», спрямована на вивчення процесуальних особливостей її розгортання, «Діагностика особистісних компонентів міжособистісної взаємодії», яка визначає її структурно-особистісні ознаки, «Визначення стилю міжособистісної взаємодії» за п'ятьма стильовими характеристиками, анкета «Оцінка успішності міжособистісної взаємодії», здатна визначити суб'єктивне почуття успішності її учасників, «Експертна оцінка міжособистісної взаємодії», призначена для визначення середньогрупової експертної оцінки рівня міжособистісної взаємодії. Доведено шляхом психометричної перевірки, що розроблений комплекс методик дослідження відповідає психометричним вимогам щодо надійності та дискримінативності. Його змістовна валідність теоретично обґрунтована, достатня очевидна валідність доведена експертами, а конкурентна валідність емпірично підтверджена.

Крім того, до комплексу застосованих психодіагностичних методик дослідження віднесені методи дослідження, які дозволили вивчити емоційну зрілість, упевненість у собі, емпатійні здібності, мотивацію афіліації як вірогідні детермінанти первинного контакту, потребу у спілкуванні, соціальний інтелект, спрямованість особистості у спілкуванні, стратегії поведінки у конфлікті як вірогідні детермінанти міжособистісного спілкування, інтерперсональні потреби, довіру, ставлення до оточуючих, інтернальність як

ймовірні детермінанти міжособистісних взаємовідносин, а також властивості особистості.

Четвертий розділ «Особливості прояву та рівні міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій» присвячено поглибленому аналізу емпіричних даних, що характеризують міжособистісну взаємодію досліджуваних, встановленню взаємозв'язків між показниками, які її характеризують, розкриттю особливостей міжособистісної взаємодії у представників різних соціономічних професій, опису відмінностей у міжособистісній взаємодії між групами досліджуваних з високим, середнім та низьким рівнем її прояву.

За результатами аналізу первинних даних за показниками, які характеризують міжособистісну взаємодію досліджуваних, встановлено, що міри центральної тенденції майже завжди збігаються із середнім арифметичним. Разом з тим майже всі показники відзначаються достатньою варіативністю. Отже, охарактеризована вибірка вирізняється широким діапазоном індивідуальних інваріантів прояву психологічних особливостей міжособистісної взаємодії, серед яких можна виділити осіб з проявами низького, середнього та високого рівня міжособистісної взаємодії.

Кореляційне дослідження виявило наявність прямих взаємозв'язків (на рівні $p < 0,01$) між різними показниками, що характеризують процесуальні особливості, структурно-особистісні ознаки міжособистісної взаємодії, самооцінку її успішності та експертну оцінку її рівня.

Також визначено два стильові комплекси, які можуть характеризувати протилежні за значенням стилі міжособистісної взаємодії. До першого належать такі взаємопов'язані (на рівні $p < 0,01$) характеристики, як відкритість, спонтанність, ініціативність, складність, прагматичність міжособистісної взаємодії. До другого – безкорисливість, зваженість, простота, пасивність та закритість, між якими виявлені значні (на рівні $p < 0,01$) кореляції.

Що торкається відмінностей між професіями, то визначено, що майбутні психологи, педагоги та менеджери найменшою мірою відрізняються між собою за проявом показників, що характеризують міжособистісну взаємодію (табл. 2).

Майбутні соціальні педагоги відрізняються від інших порівнюваних груп нижчими показниками міжособистісної взаємодії, що виявляється у нижчій потребі в комунікації, небажанні розширювати сферу спілкування, більшій ригідності в спілкуванні, у менш виражених тенденціях до пошуку взаємин, у неохильності до встановлення близьких, чуттєвих стосунків. Всі інші професійні групи (педагоги, психологи, менеджери та журналісти) демонструють достатньо розвинені якості, які забезпечують міжособистісну взаємодію на всіх її етапах. Суттєвих відмінностей у прояві процесуальних показників міжособистісної взаємодії між ними не визначено.

Статистично достовірні відмінності у вираженості показників, які характеризують процесуальні особливості міжособистісної взаємодії, між представниками різних соціономічних професій

Групи	Процесуальні особливості					
	первинний контакт		міжособистісні взаємовідносини		Загальний показник МВ	
	М	t	М	t	М	t
Психологи	9,31	2,32*	9,11	2,37*	27,08	2,45*
Соціальні педагоги	7,86		7,95		23,73	
Педагоги	9,23	2,21*	9,02	2,21*	26,90	2,33*
Соціальні педагоги	7,86		7,95		23,73	
Соціальні педагоги	7,86	1,09	7,95	2,44*	23,73	1,06
Журналісти	9,31		9,77		26,92	
Соціальні педагоги	7,86	2,04*	7,95	1,40	23,73	2,03*
Менеджери	9,19		8,69		26,57	

Примітка: * - відмінності статистично достовірні на рівні $p \leq 0,05$.

Щодо аналізу міжгрупових відмінностей за середніми значеннями структурно-особистісних ознак міжособистісної взаємодії, за деякими з них відмічається певна різниця. Так, майбутні соціальні педагоги краще за представників всіх інших професій розуміють інших людей, вміють вирішувати міжособистісні конфлікти, проявляють спостережливість у спілкуванні, увагу до іншої точки зору, до почуттів партнерів по спілкуванню за рахунок здатні до більш якісної міжособистісної взаємодії. Про це свідчить статистично достовірне перевищення (на рівні $p < 0,05$) вираженості цій групі показника, який характеризує когнітивні структурно-особистісні ознаки цього процесу.

Значно гірше, але все ж таки в достатній мірі, ці характеристики проявляють також педагоги, психологи та менеджери. Журналісти демонструють найнижчий з усіх порівнюваних груп рівень комунікативних здібностей, невміння домовлятися і вирішувати міжособистісні конфлікти. Вони більш викривлено сприймають переживання партнера по міжособистісній взаємодії, а отже визначають гіршу якість міжособистісної взаємодії (на рівні $p < 0,05$).

Причину такого стану ми вбачаємо в тому, що на відміну від соціальних педагогів, педагогів, психологів, менеджерів та журналістів очевидно набувають менший досвід професійної підготовки, зорієнтований на соціальну взаємодію з оточуючими.

В процесі порівняння груп досліджуваних з вираженим високим, середнім і низьким рівнем міжособистісної взаємодії визначено, що особи, які демонстрували низький рівень міжособистісної взаємодії, характеризуються труднощами у зближенні з людьми, стереотипністю способів спілкування,

обережним ставленням до нового, емоційною невиразністю, егоцентризмом, неповагою до чужої точки зору, нещирістю, схильністю до самотності, скутістю, чутливістю до критики, безініціативністю, тривожністю в ситуаціях соціального контакту, нестабільністю взаємовідносин, слабкою мотиваційно-цільовою, вольовою регуляцією процесу міжособистісної взаємодії, невизначеним сприйняттям, розумінням та оцінкою дій та переживань партнерів, неадекватністю власних емоцій, станів, переживань, низькою оцінкою власної успішності у міжособистісній взаємодії та демонстрацією проблемної або ситуативної міжособистісної взаємодії.

Особи з середнім рівнем міжособистісної взаємодії характеризуються ситуативним проявом прагнення до спілкування, певними емоційними проблемами. Проте в них достатніми є вміння відстоювати власну думку, швидкість у знаходженні нових друзів, здатність приймати самостійні рішення, турбота про репутацію, орієнтація на думку оточуючих. Вони мають потреби в підтримці, схваленні і порадах з боку інших, характеризуються помірною мотиваційно-цільовою, вольовою регуляцією процесу міжособистісної взаємодії, не завжди правильним сприйняттям та розумінням переживань партнерів та ін.

Особи з високим рівнем міжособистісної взаємодії мають високу потребу в комунікації, вміння підлаштовуватися до поведінки партнера. Вони готові до діалогу, здатні змінювати стиль спілкування залежно від ситуації, адекватно проявляють емоції. Такі люди охоче знайомляться з новими людьми, прагнуть належати певній групі, взаємодіяти, брати участь в її спільній діяльності, надавати і приймати допомогу від інших. Комфортно почуваючи себе серед людей, вони схильні до встановлення близьких, емоційних стосунків. У них висока оцінка власної успішності у міжособистісній взаємодії.

У п'ятому розділі «Психологічні детермінанти міжособистісної взаємодії з урахуванням її розгортання» досліджено якості особистості, що сприяють ефективності міжособистісної взаємодії, виступаючи як її детермінанти на рівні первинного контакту, міжособистісного спілкування, міжособистісних взаємовідносин.

Визначення останніх здійснювалося у три кроки. Перший полягав у пошуку статистичних взаємозв'язків між результатами вимірювання прояву міжособистісної взаємодії на кожному з етапів її розгортання з урахуванням вірогідних детермінант, визначених у теоретичній моделі. Він завершувався побудовою рівняння множинної лінійної регресії. Другий крок передбачав статистичне порівняння груп досліджуваних за проявом цих детермінант. При цьому цілком виправданим було припущення, що їхня вираженість буде вищою у досліджуваних з більш високим рівнем ефективності міжособистісної взаємодії. Третій крок спрямовувався на посилення прогностичної здатності результатів дослідження за рахунок проведення факторного аналізу. Його

результати дали можливість відмітити провідні детермінанти, на які необхідно було б спиратися при визначенні шляхів корекції чи формування міжособистісної взаємодії.

Виконаний аналіз засвідчив, що загальна адекватність емоційного реагування на певні соціумні умови взаємодії, упевненість у собі, соціальна сміливість, ініціативність, вміння покладатися на інтуїцію та загальне налаштування на емпатію до партнерів, бажання їм сподобатися, бути залученим до взаємодії, а також відсутність вираженої боязні бути знехтуваним корелюють на достатньо високому рівні з показником первинного контакту міжособистісної взаємодії (рис. 2).

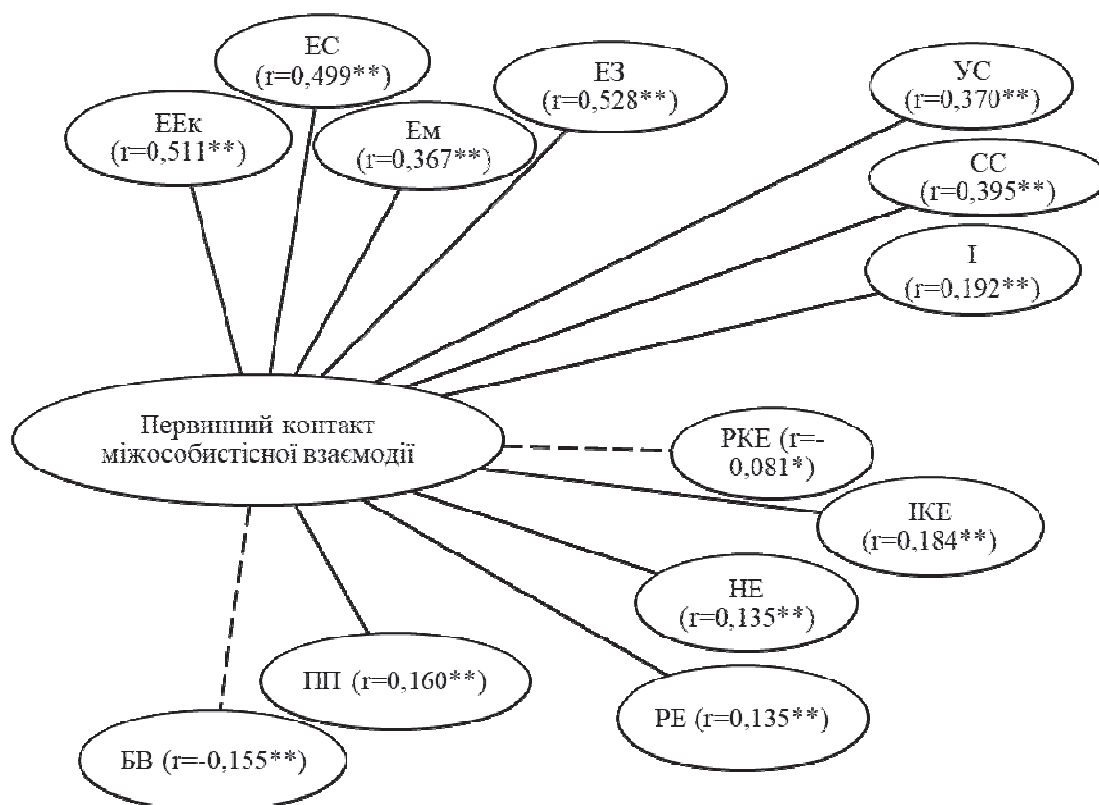

Рис. 2. Взаємозв'язки показника первинного контакту міжособистісної взаємодії з вірогідними детермінантами його ефективності

Примітки: — - прямі кореляції; --- - від'ємні кореляції; *- кореляції статистично достовірні на рівні $p < 0,05$; ** - на рівні $p < 0,01$; ЕЕк – емоційна експресивність, ЕС – емоційна саморегуляція, Ем – емпатія, ЕЗ – емоційна зрілість, УС – упевненість у собі, СС – соціальна сміливість, І – ініціативність у спілкуванні, РКЕ – раціональний канал емпатії, ІКЕ – інтуїтивний канал емпатії, НЕ – настанови, що сприяють емпатії, РЕ – сумарна оцінка рівня емпатії, ПП – прагнення до прийняття, БВ – боязнь відкидання.

За цими результатами для побудови моделі множинної лінійної регресії решта ймовірних детермінант була вилучена. Залишилися лише такі, що виявляли значущий зв'язок з показником первинного контакту та не були пов'язані між собою. Перевірка значущості рівняння регресії показала, що міра

лінійного зв'язку регресанда (показника первинного контакту) з зазначеними змінними ($R=0,639$) є достовірною, а коефіцієнт множинної детермінації ($R^2=0,408$) пояснює вагому частину дисперсії залежної змінної, що підтверджується даними застосуванням критерію Фішера ($F=169,02$; $p<0,001$).

Отримане рівняння множинної регресії для показника первинного контакту мало вигляд: $ПК=0,804+0,225ЕЗ+0,209СС+0,201УС+0,066ПП$, де ПК – первинний контакт, ЕЗ – емоційна зрілість, СС – соціальна сміливість, УС – упевненість у собі, ПП – прагнення до прийняття.

Як свідчить отримане рівняння найбільший «внесок» у дисперсію залежної змінної «первинний контакт» здійснюється емоційною зрілістю, упевненістю у собі, соціальною сміливістю, емпатійними здібностями та мотивом афіліації.

Переважає більшість діагностованих показників, що характеризують ймовірні детермінанти міжособистісного спілкування, мають відповідні кореляції (рис. 3).

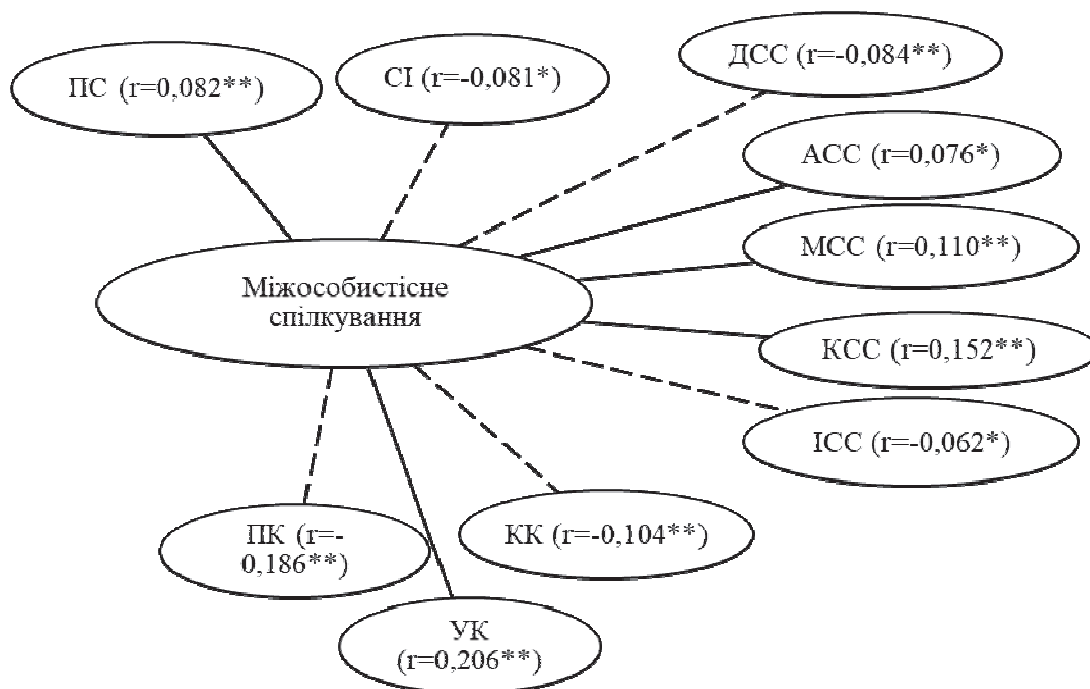

Рис. 3. Взаємозв'язки показника міжособистісного спілкування з вірогідними детермінантами його ефективності

Примітки: — - прямі кореляції; --- - від'ємні кореляції; * - кореляції статистично достовірні на рівні $p<0,05$; ** - на рівні $p<0,01$; ПС – потреба у спілкуванні, СІ – соціальний інтелект, ДСС – діалогічна спрямованість особистості у спілкуванні, АСС – авторитарна спрямованість особистості у спілкуванні, МСС – маніпулятивна спрямованість особистості у спілкуванні, КСС – конформна спрямованість особистості у спілкуванні, ІСС – індіферентна спрямованість особистості у спілкуванні, КК – компроміс у конфлікті, УК – уникнення у конфлікті; ПК – пристосування у конфлікті

Дані, представлені на рисунку, показують, що виявлені прямі кореляції свідчать про прямий вплив на міжособистісне спілкування потреби у спілкуванні, орієнтації на домінування, ставлення до партнерів як до об'єкта власних прихованих маніпуляцій, та, одночасно, орієнтації на підпорядкування авторитетові та уникнення конфліктних ситуацій. Від'ємні кореляції показують, що міжособистісне спілкування може бути цілком ефективним при низькому соціальному інтелекті, відсутності орієнтації на рівноправне спілкування за умови, що саме спілкування не ігнорується, не з'являються тенденції до компромісу або пристосування у конфлікті.

Подальша побудова моделі множинної регресії дозволила звузити перелік ймовірних детермінант міжособистісного спілкування, сфокусувавшись лише на таких, що значно пов'язані із залежною змінною, непов'язані між собою та мають нормальний розподіл. Остаточне рівняння множинної регресії, яке відповідає вимогам достовірності ($R=0,324$; $R^2=0,105$; $F=23,39$; $p<0,001$) набуло такого вигляду: $MC=7,973+0,281UK-0,145PK+0,131ACC-0,126KK+0,091MCC$, де MC – міжособистісне спілкування, UK – уникнення у конфлікті; PK – пристосування у конфлікті, ACC – авторитарна спрямованість особистості у спілкуванні, KK – компроміс у конфлікті, MCC – маніпулятивна спрямованість особистості у спілкуванні.

Тобто найбільший вагомими для міжособистісного спілкування виявилися здатність уникати конфліктів, прояви авторитаризму та маніпулювання без спроб досягти компромісу або пристосуватися.

Щодо ймовірних детермінант міжособистісної взаємодії, більшість вивчених характеристик, що розглядалися у цьому значенні, прямо корелюють з показником міжособистісних взаємовідносин (рис. 4).

Такі кореляції свідчать про певний вплив потреби у включенні, довіри до людей, авторитарного, егоїстичного підозрілого, залежного та дружелюбного ставлення до оточуючих, загальної інтернальності, інтернальності щодо виробничих відносин і здоров'я на ефективність міжособистісного спілкування. Від'ємні кореляції показують, що ефективність міжособистісних взаємовідносин знижується при покірному ставленні до оточуючих та вираженій інтернальності щодо невдач.

Переходячи до аналізу рівняння множинної регресії для показника міжособистісних взаємовідносин, зазначимо, що лише шість з аналізованих ймовірних детермінант відповідали вимогам до адекватних предикаторів. За їхньою участю побудоване таке рівняння: $MV=7,559-0,255IntND+0,135AC+0,132IntVB+0,083PB-0,078PC+0,057AlytC$, де MV – міжособистісні взаємовідносини, $IntND$ – інтернальність щодо невдач, AC – авторитарне ставлення до оточуючих, $IntVB$ – інтернальність щодо виробничих відносин, PB – потреба у включенні до взаємовідносин, PC – покірне ставлення до оточуючих, $AlytC$ – альтруїстичне ставлення до оточуючих. Отримане рівняння відповідає вимогам достовірності, оскільки коефіцієнт

множинної регресії ($R=0,392$), коефіцієнт детермінації ($R^2=0,153$) визначено як статистично значущі при $F=30,21$ ($p<0,001$).

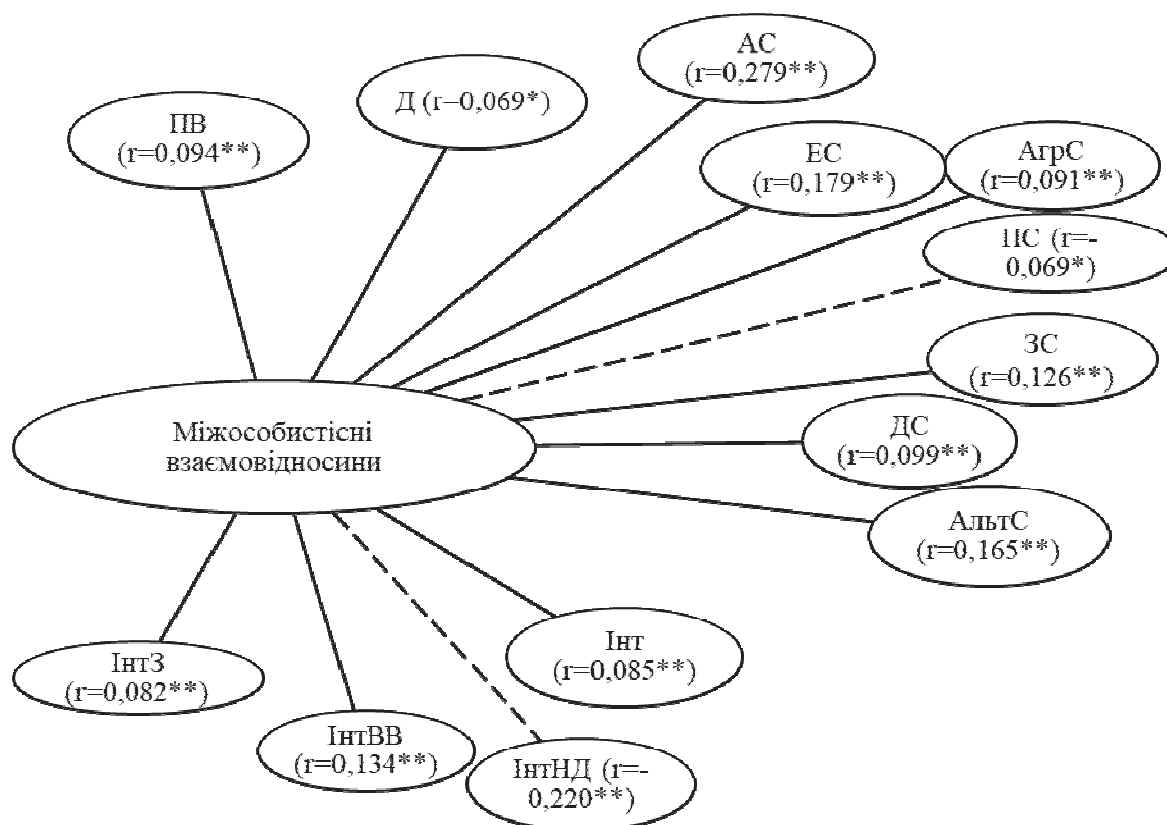

Рис. 4. Взаємозв'язки показника міжособистісних взаємовідносин з вірогідними детермінантами їх ефективності

Примітки: — - прями кореляції; --- - від'ємні кореляції; * - кореляції статистично достовірні на рівні $p<0,05$; ** - на рівні $p<0,01$; ПВ – потреба у включенні до взаємовідносин, Д – довіра, АС – авторитарне ставлення до оточуючих, ЕС – егоїстичне ставлення до оточуючих, АгрС – агресивне ставлення до оточуючих, ПС – покірне ставлення до оточуючих, ЗС – залежне ставлення до оточуючих, ДС – дружелюбне ставлення до оточуючих, АльтС – альтруїстичне ставлення до оточуючих, Інт – загальна інтернальність, ІнтНД – інтернальність щодо невдач, ІнтВВ – інтернальність щодо виробничих відносин, ІнтЗ - інтернальність щодо здоров'я.

Така формула дозволяє конкретизувати, що за умови відсутності тенденцій звинувачувати себе за життєві невдачі та покірно ставитись до взаємин, авторитарні тенденції у взаєминах разом з відповідальністю у виробничій сфері та потребою взаємодія з людьми є важливими детермінантами міжособистісних взаємовідносин.

Отже, як свідчать ці дані, кожний етап розгортання міжособистісної взаємодії має свої специфічні детермінанти, які обумовлюють його змістову сутність. На рівні первинного контакту важливими детермінантами виступають емоційна зрілість, упевненість у собі, соціальна сміливість, бажання сподобатися, бути залученим до взаємодії. На етапі спілкування на перший

план тут виходять орієнтація на домінування, маніпулювання, уникнення конфліктних ситуацій. На заключному рівні міжособистісних взаємовідносин характер виявлених детермінант теж має свою притаманну для нього низку специфічних особистісних особливостей, до яких належать потреби у включенні до взаємовідносин, авторитарне, альтруїстичне ставлення до оточуючих, інтернальність у виробничих відносинах.

На основі порівняння груп з низьким, середнім та високим рівнями міжособистісної взаємодії ми визначили, що низький рівень міжособистісної взаємодії позначається недостатнім проявом емоційної зрілості, нерозвиненими емпатійними здібностями, невпевненістю у собі, слабкою мотивацією до прийняття та вираженим страхом відкидання, діалогічною, авторитарною, маніпулятивною спрямованістю особистості у спілкуванні, конкурентною стратегією поведінки, підозріле та покірне ставлення до оточуючих, інтернальність щодо невдач та у сімейних відносинах.

Досягнення достатнього рівня міжособистісної взаємодії відбувається за рахунок розвитку когнітивних та емоційних здібностей до емпатії, соціального інтелекту, конформної та альтероцентричної спрямованості особистості, дружелюбного ставлення до оточуючих, формування вмінь ставити себе на місце партнерів, проявляти відповідальність у сфері виробничих відносин, зниження страху відкидання та посиленні потреби у емоційних взаємовідносинах, вилучення з арсеналу маніпулятивних тенденцій, спроб ігнорування проблем, а також зменшення бажання конкурувати.

Досягнення високого рівня міжособистісної взаємодії обумовлюється розвитком соціальної сміливості, ініціативності у спілкуванні, інтуїтивних здібностей, настанов до емпатії, конформної та індиферентної спрямованості особистості.

Проведений факторний аналіз підтвердив, що найсуттєвішими чинниками міжособистісної взаємодії, що спричиняють недостатню її ефективність, є низька емоційна зрілість, слабка мотивація афіліації, суперечливі тенденції підпорядкування та домінування, прояви індиферентності, спроби ухилитися від труднощів шляхом уникнення, компромісу або маніпулювання, підозріле або покірне ставлення до оточуючих, інтернальність щодо невдач та у сфері сімейних стосунків.

Найсуттєвішими чинниками міжособистісної взаємодії, що спричиняють достатню (середню) її ефективність, виступають значний розвиток емпатії, адекватність емоційного реагування у певних умовах, соціальна сміливість, упевненість, ініціативність, вмінням свідомо налаштуватися на сприйняття та розуміння партнерів, застосування у спілкуванні стратегій уникнення замість конкуренції, пристосування замість поступливості або ігнорування, маніпулювання замість центрації на партнері, авторитарності замість діалогу,

здатність прийняти на себе відповідальність, дружелюбність, покірність та довіра до людей, потреба підтримувати контрольовані відносини з ними.

Найсуттєвішими чинниками міжособистісної взаємодії, що спричиняють високу її ефективність, є упевненість у собі, розвинені емпатійні здібності, соціальний інтелект, потреба у спілкуванні, яка підштовхує застосування стратегій компромісу та уникнення від конфлікту, альтероцентрична спрямованість особистості, що призводить до діалогу та пристосування, високий прояв інтерперсональних потреб, дружелюбне та альтруїстичне ставлення до оточуючих.

Враховуючи вищезазначене, можна відмітити пряму лінійну залежність ефективності міжособистісної взаємодії від емоційної зрілості, упевненості у собі учасників, їхнього вміння створити атмосферу відкритості та довірливості, від потреби у спілкуванні, у включенні до взаємовідносин, застосування стратегії уникнення у конфлікті, авторитарного ставлення до оточуючих та інтернальності.

Також визначено нелінійну залежність ефективності міжособистісної взаємодії від певних особливостей, відповідно до якої для досягнення достатнього її рівня важливими є певний розвиток соціального інтелекту, раціонального та емоційного каналів емпатії, вміння поставити себе на місце партнерів, страх відкидання, альтруїзм, відсутність тенденцій до ігнорування або конкуренції. Проте саме ці якості й тенденції у поведінці заважатимуть у подальшому досягненню високого рівня ефективності у міжособистісній взаємодії.

Шостий розділ «Стилі міжособистісної взаємодії» спрямований на розкриття психологічної характеристики міжособистісної взаємодії як окремих проявів індивідуального стилю, в якості яких виступають відносно стійкі процесуальні особливості, що характеризують своєрідність способів, використовуваних комунікантами у процесі її розгортання. Відповідно до зазначеного, досліджувані можуть вирізнятися за наступними стильовими ознаками: а) за проявом активності у задоволенні потреб міжособистісної взаємодії, тобто як ініціативні або пасивні; б) за ступенем готовності впустити партнерів по міжособистісній взаємодії у власний внутрішній світ, яка формує шкалу з полюсами «відкриті» та «закриті»; в) за легкістю встановлення з ними доброзичливих взаємовідносин, за якою всі особи можуть бути розташовані на шкалі від максимальної складності до максимальної простоти; г) за співвідношенням у мотиваційно-ціннісній сфері ділових та загальнолюдських цінностей на рівні прагматичності - безкорисливості; д) за ступенем обдуманості власних рішень і вчинків у процесі міжособистісної взаємодії, яка формує шкалу з полюсами «зважені» - «спонтанні».

За допомогою кореляційного аналізу доведено, що базові стилі міжособистісної взаємодії обумовлюються низкою рис людини. Так, наприклад,

для першого стилю, «ініціативні - пасивні», специфічними є прямі зв'язки з тенденцією до співробітництва у конфлікті ($r=0,083$; $p<0,01$), інтернальністю щодо виробничих відносин ($r=0,085$; $p<0,01$), від'ємні - з емоційною експресивністю ($r=-0,126$; $p<0,01$), діалогічною спрямованістю особистості у спілкуванні ($r=-0,167$; $p<0,01$), залежним ставленням до оточуючих ($r=-0,114$; $p<0,01$), мрійливістю ($r=-0,209$; $p<0,01$), а також відсутність зв'язку з ідентифікацією в емпатії та прагненням до прийняття. Для другого стилю, «відкриті - закриті», виключно притаманними є відсутність будь-яких кореляцій із співробітництвом у конфлікті та домінантністю. Третій стиль, «складні – прості», вирізняється наявністю від'ємних зв'язків з емпатією ($r=-0,111$; $p<0,01$), емоційною стабільністю ($r=-0,163$; $p<0,01$), а також відсутністю зв'язку з установками, що сприяють емпатії, довірою, агресивним ставленням до оточуючих, соціальною сміливістю, чутливістю, консерватизмом, мрійливістю. Для четвертого стилю, «прагматичні – безкорисливі», виключно властиві прямі взаємозв'язки з діалогічною спрямованістю особистості у спілкуванні ($r=0,077$; $p<0,05$), нонконформізмом ($r=0,217$; $p<0,01$), від'ємні зв'язки із потребою у спілкуванні ($r=-0,135$; $p<0,01$), альтруїстичним ставленням до оточуючих ($r=-0,279$; $p<0,01$), консерватизмом ($r=-0,082$; $p<0,01$), а також відсутність зв'язків із упевненістю у собі, інтернальністю щодо досягнень, емоційною стабільністю. Специфікою п'ятого стилю, «зважені - спонтанні», є прямі зв'язки з проникаючою здатністю у емпатії ($r=0,836$; $p<0,01$), застосуванням компромісу у конфлікті ($r=0,138$; $p<0,01$), інтернальністю щодо здоров'я ($r=0,395$; $p<0,01$), від'ємні зв'язки з ідентифікацією в емпатії ($r=-0,069$; $p<0,05$), соціальним інтелектом ($r=-0,175$; $p<0,01$), агресивним ставленням до оточуючих ($r=-0,270$; $p<0,01$), інтернальністю щодо сімейних відносин ($r=-0,121$; $p<0,01$), соціальною сміливістю ($r=-0,105$; $p<0,01$), нонконформізмом ($r=-0,210$; $p<0,01$).

Шляхом статистичного порівняння полярних стильових груп досліджуваних встановлено, що на рівні детермінант первинного контакту ініціативні, відкриті особи відрізняються від осіб з пасивним і закритим стилями міжособистісної взаємодії значно вищим рівнем емоційної зрілості, упевненості у собі, соціальної сміливості, краще розвиненими емпатійними здібностями, більш вираженим прагненням до прийняття.

Складні та прагматичні характеризуються значнішою ініціативністю у спілкуванні, вищою проникаючою здатністю в емпатії, переважанням боязні відкидання над прагненням до прийняття, в той час як прості й безкорисливі відзначаються більш розвинутою здатністю відчувати емоції інших людей, загальним налаштуванням на співпереживання співрозмовникові, переважанням прагнення до прийняття над боязню відкидання, зважені – більшою упевненістю, значнішим інтересом до оточуючих, здатністю

співчувати їм, створювати атмосферу відкритості, задушевності, а спонтанні – глибшими інтуїтивними здібностями.

На рівні детермінант міжособистісного спілкування ініціативні досліджувані вирізняються більш вираженою потребою у спілкуванні, конформною спрямованістю особистості; пасивні – тенденцією вирішувати конфлікти шляхом співробітництва; відкриті – краще розвиненим соціальним інтелектом, альтероцентричною спрямованістю у спілкуванні; закриті та складні – авторитарною, маніпулятивною спрямованістю особистості; прості – частішим виявом індиферентної спрямованості; безкорисливі – схильністю обирати компроміс в якості способу вирішення конфлікту; прагматичні – конкурентним вирішенням конфлікту; зважені – уникненням конфлікту, спонтанні – тенденцією до пристосування.

На рівні детермінант міжособистісних взаємовідносин ініціативні та відкриті досліджувані відрізняються вищим проявом всіх трьох основних інерперсональних потреб, тенденцією до домінування; пасивні – більшою схильністю довіряти людям, переважанням тенденції до підкорення, найвищою інтернальністю щодо невдач, щодо сімейних відносин та власного здоров'я, а також найнижчою інтернальністю щодо виробничих відносин; складні і прагматичні – вищим проявом потреб у включенні, у контролі, схильністю недовіряти партнерам, егоїстично-агресивним ставленням до оточуючих, найвищим рівнем суб'єктивного контролю; безкорисливі та прості особи – значною потребою у емоційних взаємовідносинах, тенденцією до дружелюбності; спонтанні – значнішою порівняно із зваженими потребою у контролі, недовірою, егоїстично-агресивним ставленням до оточуючих, найнижчою інтернальністю щодо досягнень і міжособистісних взаємовідносин.

За допомогою факторного аналізу показано, що різноманіття індивідуальних проявів індивідуально-стильових особливостей міжособистісної взаємодії обумовлюється не тільки певними рисами особистості, а й їх взаємодією, яка відображається у вигляді стійких симптомокомплексів, що в різних факторних структурах десяти стильових груп виявляються на додатних або від'ємних полюсах неоднакових за вагою факторів (табл. 3).

Так, виявлено три стійких фактори, кожний з яких притаманний принаймні двом стильовим групам: «Самостійність – Потреба у включенні», властивий складному та прагматичному стилям, «Упевненість у собі – Покірне ставлення», характерний для простого і зваженого стилів, «Конформність – Егоїзм», властивий безкорисливим, зваженим особам.

Ряд симптомокомплексів певну кількість раз зустрічаються у вигляді стійкого сполучення рис на одному з полюсів у факторних структурах у різних стильових групах: тричі – «Довіра», «Альтероцентричність», «Потреба у емоційних взаємовідносинах», «Авторитарність», «Страх відкидання»; двічі – «Розсудливість», «Маніпулювання», «Компроміс», «Уникнення», «Альтруїзм»,

Таблиця 3

Найбільш вагомі фактори, отримані у групах випробуваних з різними стилями міжособистісної взаємодії

Стильові групи										
Пасивні	Ініціативні	Закриті	Відкриті	Прості	Складні	Безкорисливі	Прагматичні	Спонтанні	Зважені	Фактор; відсоток від загальної дисперсії
Розсудливість – Маніпулювання; 21,18%	Потреба у контролі – Пристосування; 47,62%	Потреба у спілкуванні – Довіра; 38,90%	Довірливість – Інтернальність; 31,51%	Інтернальність – Пристосування; 21,74%	Самостійність – Потреба у включенні; 39,60%	Довіра – Покірне ставлення; 23,27%	Самостійність – Потреба у включенні; 38,64%	Соціальна смилівість – Страх відкидання; 18,16%	Уникнення – Альтероцентричність; 16,38%	
Компромiс – Уникнення; 18,32%	Дружелюбність – Індиферентність; 24,64%	Потреба у контролі – Діалогічна спрямованість; 20,58%	Дружелюбність – Егоїстично-агресивне ставлення; 28,80%	Упевненість у собі – Покірне ставлення; 18,31%	Емпатія – Авторитарність; 35,80%	Альтруїзм – Страх відкидання; 22,84%	Соціальна смилівість – Потреба у спілкуванні; 35,86%	Потреба у включенні – Покірне ставлення; 18,11%	Упевненість у собі – Покірне ставлення; 15,83%	
Альтруїзм – Самостійність; 17,15%	Товариськість – Чутливість; 19,48%	Страх відкидання – Співробітництво; 19,58%	Соціальний інтелект – Емоційна зрілість; 7,23%	Альтероцентричність – Маніпулювання; 16,61%	Самоконтроль – Потреба у емоційних взаємовідносинах; 19,94%	Конформізм – Егоїзм; 20,69%	Авторитарність – Потреба у емоційних взаємовідносинах; 12,94%	Соціальний інтелект – Замкнутість; 15,63%	Конформність – Егоїзм 13,91%	
Альтероцентричність – Конформність; 16,20%		Розсудливість – Підозрілість; 10,20%		Прагнення до прийняття - підозрілість; 11,8%		Безпечність; 6,95%		Напруженість – Компромiс; 14,34%	Потреба у емоційних взаємовідносинах – Авторитарність; 11,71%	

«Потреба у контролі», «Пристосування», «Підозрілість», «Дружелюбність», «Потреба у спілкуванні», «Інтернальність», «Соціальний інтелект» та «Соціальна сміливість». Їхнє співвіднесення на різних полюсах формує більшість факторів отриманих у 10 факторних структурах.

Визначені симптомокомплекси, які є специфічними для певних стильових груп, і не властиві факторним структурам інших стилів. Для ініціативного стилю – це «Товариськість», «Чутливість», «Індиферентність», для складного стилю – це комплекси «Емпатія», «Самоконтроль», для безкорисливого стилю – фактор «Безпечність», для спонтанного стилю – комплекси «Напруженість», «Замкнутість».

Крім того, факторний аналіз дозволив на рівні кожного стилю уточнити притаманну для нього характеристику його психологічних особливостей. Так, для ініціативного стилю – це потреба у контролі взаємовідносин, дружелюбність, товариськість, для пасивного – розсудливість, схильність до компромісів, альтруїзм, альтероцентрична спрямованість особистості; для відкритого стилю – довірливість, дружелюбність, соціальний інтелект; для закритого – нереалізована потреба у спілкуванні, потреба у контролі, страх відкидання, розсудливість, для складного – нонконформізм, емпатія, самоконтроль, для простого стилю – інтернальність, упевненість у собі, альтероцентрична спрямованість, прагнення до прийняття; для прагматичного – нонконформізм, соціальна сміливість, авторитарна спрямованість особистості, для безкорисливого – довіра, альтруїзм, конформізм та безпечність, для зваженого – уникнення конфліктів, упевненість у собі, конформна спрямованість особистості, потреба у емоційних взаємовідносинах, для спонтанного стилю – соціальна сміливість, потреба у включенні до взаємовідносин, соціальний інтелект та напруженість.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі системного та компонентно-структурного підходів наведено нове теоретичне уявлення щодо пізнання проблеми міжособистісної взаємодії як базису відображення її психологічного змісту у різних проявах системи «людина – людина».

1. Теоретичні підходи до вивчення міжособистісної взаємодії базуються на ідеї, присутній в загальнонаукових підходах, які розкривають даний феномен частково чи опосередковано в дослідженнях з філософії, соціології, соціальній психології, педагогіки тощо. Узагальнення останніх дозволяє розглядати міжособистісну взаємодію як процес, який характеризується спільністю комунікативного простору та взаємним впливом суб'єктів сумісної діяльності у значенні детермінант спілкування та міжособистісних взаємовідносин.

При розгляді проблематики міжособистісної взаємодії нами була прийнята формалізована схема «суб'єкт₁ – суб'єкт₂» і відповідні логічні трансформації перетворення в ній під впливом зовнішніх і внутрішніх обставин, що постають у відповідних стильових і стратегічних втіленнях.

2. Аргументовано, що міжособистісна взаємодія як системне явище з відповідним наголосом на суб'єктності її учасників може бути описана у вигляді концептуальної моделі, яка містить первинний контакт, міжособистісне спілкування, міжособистісні взаємовідносини. Психологічну основу міжособистісної взаємодії утворюють такі системно взаємопов'язані компоненти, як мотиваційні, когнітивні, емоційні та вольові.

3. Обґрунтовано, що перебіг міжособистісної взаємодії як складного явища, соціального за змістом і особистісного за формою, визначається системними процесуальними взаємозалежностями первинного контакту, міжособистісного спілкування та міжособистісних взаємовідносин, що відбуваються на тлі індивідуальних стильових характеристик у сумісній активності при відповідному взаєморозумінні та саморегуляції.

4. Продемонстровано дані апробації концептуальної моделі шляхом вимірювання ефективності міжособистісної взаємодії як властивості, що відображує якість досягнутого учасниками максимально прийняттого результату при мінімальних термінах, витратах енергії та засобів її організації та здійснення. Схарактеризовано комплекс методів визначення ефективності за проявом поведінкових ознак кожного з етапів розгортання міжособистісної взаємодії, структурно-особистісних якостей, суб'єктивної успішності її учасників. Доведено його відповідність психометричним вимогам щодо надійності та валідності.

5. Встановлено, що особи з високим рівнем ефективності у міжособистісній взаємодії характеризуються: значною потребою в комунікації, вмінням підлаштуватися до поведінки партнера, готовністю до діалогу, здатністю змінювати стиль спілкування залежно від ситуації, адекватним проявом емоцій. Вони охочі до знайомств з новими людьми, прагнуть належати до групи та бути її членами, адекватно сприймають, розуміють та оцінюють дії, переживання партнерів та ін.

6. Виявлено, що представники різних соціономічних професій демонструють достатньо розвинені якості, які забезпечують міжособистісну взаємодію. Разом з тим, майбутнім журналістам притаманні найнижчий рівень комунікативних здібностей, невміння домовлятися, вирішувати міжособистісні конфлікти, більш викривлене сприйняття переживань партнера і, отже, менша ефективність міжособистісної взаємодії. Соціальні педагоги демонструють найнижчі потреби в комунікації, небажання розширювати коло контактів, більшу ригідність у спілкуванні, менш виражені тенденції до пошуку взаємин, несхильність до встановлення близьких, емоційних стосунків. Проте вони

краще за представників всіх інших професій розуміють інших людей, вміють вирішувати міжособистісні конфлікти, проявляють спостережливість у спілкуванні, увагу до іншої точки зору, до почуттів партнерів. Завдяки цьому вони здатні до більш якісної міжособистісної взаємодії.

7. Доведено, що важливими психологічними детермінантами ефективної міжособистісної взаємодії під час: а) первинного контакту є емоційна зрілість, упевненість у собі, проникаюча здатність у емпатії, мотивація афіліації; б) міжособистісного спілкування – потреба у спілкуванні, застосування стратегій компромісу або уникнення у конфлікті, відсутність тенденцій до пристосування; в) міжособистісних взаємовідносин – потреба у включенні до взаємовідносин, авторитарне, егоїстичне, альтруїстичне ставлення до оточуючих та інтернальність.

8. Показано, що досягнення достатнього рівня міжособистісної взаємодії потребує використання розвивально-коректувальних вправ, спрямованих на розвиток когнітивних та емоційних здібностей до емпатії, соціального інтелекту, конформної та альтероцентричної спрямованості особистості, дружелюбного ставлення до оточуючих, вміння ставити себе на місце партнерів, проявляти відповідальність у сфері виробничих відносин, на зниження боязні відкидання та посилення потреби в емоційних взаємовідносинах, вилучення з арсеналу маніпулятивних тенденцій, спроб ігнорування проблем, а також зменшення бажання конкурувати. Лише після цього варто включати заходи, що сприятимуть розвитку соціальної сміливості, ініціативності у спілкуванні, інтуїтивних здібностей, установок до емпатії, конформної та індиферентної спрямованості особистості.

9. За допомогою факторного аналізу визначено, що найсуттєвішими чинниками міжособистісної взаємодії, які забезпечують її високу ефективність є упевненість у собі, розвинені емпатійні здібності, ідентифікація в емпатії, соціальний інтелект, потреба у спілкуванні, застосування стратегій компромісу та уникнення від конфлікту, альтероцентрична спрямованість особистості, яка призводить до діалогу та пристосування, високий прояв інтерперсональних потреб, інтернальність у різних сферах життя, дружелюбне та альтруїстичне ставлення до оточуючих.

11. Схарактеризовано розмаїття поведінкових проявів ефективної міжособистісної взаємодії, пов'язане із чисельним виявленням індивідуальних інваріантів співвідношення базових стилів міжособистісної взаємодії як відносно стійких процесуальних особливостей, які характеризують своєрідність способів, що використовуються у процесі її розгортання.

Перший стиль «Ініціативні-пасивні» диференціює осіб за проявом активності у задоволенні потреб міжособистісної взаємодії. Ініціативні – це упевнені у собі, соціально сміливі, товариські, емоційно стабільні, довірливі, відкриті новому досвіду, мають розвинені емпатійні здібності, виражене

прагнення до прийняття та інші комунікативні потреби, виявляють конформну спрямованість у спілкуванні, тенденцію до домінування, а також найнижчу інтернальність щодо невдач. Найбільш суттєвими факторами міжособистісної взаємодії є потреба у контролі взаємовідносин, дружелюбність та товариськість. Пасивні – замкнуті, сором'язливі, часто керуються боязню відкидання, обирають співробітництво при вирішенні конфліктів, схильні довіряти оточуючим, мають тенденцію до підпорядкування, відчуваються відповідальними за свої невдачі, за сімейні стосунки та за власне здоров'я, відрізняються більш високою нормативністю поведінки, самостійністю, реалістичністю. Найбільш суттєвими чинниками міжособистісної взаємодії є розсудливість, схильність до компромісів, альтруїзм, альтероцентрична спрямованість особистості.

Другий стиль «Відкриті-закриті» диференціює осіб за ступенем готовності впустити інших у власний внутрішній світ. Відкриті – комунікабельні, щирі, відверті. Їм притаманні кмітливість, безпечність, чутливість та помірний самоконтроль, емоційна зрілість, розвинений соціальний інтелект та альтероцентрична спрямованість у спілкуванні, прагнення до прийняття, потреба у стосунках, у встановленні близьких емоційних контактів, тенденція до домінування, небажання приймати відповідальність за сімейні відносини. Найсуттєвішими чинниками виступають довірливість, дружелюбність та соціальний інтелект. Закриті – недовірливі особи, нездатні впускати інших людей у власний соціальний та душевний світ, мають авторитарну та маніпулятивну спрямованість у спілкуванні. Найбільш суттєвими факторами міжособистісної взаємодії є потреба у спілкуванні, контролі, боязнь відкидання та розсудливість.

Третій стиль «Складні-прості» диференціює осіб за легкістю встановлення з ними доброзичливих взаємин. Складні – недоброзичливі особи, спілкування з якими викликає такі негативні емоції, як страх, пригніченість, спустошеність. Вони напружені, практичні, консервативні, у взаємодії керуються потребою у стосунках, у контролі над ними, частіше боязню відкидання, ніж прагненням до прийняття. Мають авторитарну та маніпулятивну спрямованість у спілкуванні, схильні недовіряти партнерам по взаємодії, виявляють егоїстично-агресивне ставлення до оточуючих, високий рівень суб'єктивного контролю. Найсуттєвішими факторами, що визначають складний стиль, виступають самостійність, емпатія та самоконтроль. Прості – доброзичливі, привітні, оптимістичні особи, які легко спілкуються та викликають позитивні емоції у партнерів. Вони відрізняються розвинутою здатністю відчувати емоції інших людей та загальним налаштуванням на співпереживання співрозмовникові, переважанням прагнення до прийняття над боязню відкидання, індиферентною спрямованістю у спілкуванні, потребою в емоційних взаємовідносинах, тенденцією до дружелюбності. Найбільш

суттєвими факторами міжособистісної взаємодії є інтернальність, упевненість у собі, альтероцентрична спрямованість та прагнення до прийняття.

Четвертий стиль «Прагматичні-безкорисливі» диференціює осіб за співвідношенням у їхній мотиваційно-ціннісній сфері ділових та загальнолюдських цінностей. Прагматичні-зосереджені на меті особи готові вислухати чужу думку в надії відшукати найкоротший шлях до мети, нехтуючи при цьому почуттями партнерів. Вони демонструють підозрілість, проникливість, високий самоконтроль, консерватизм, ініціативність у спілкуванні, проникаючу здатність у емпатії, переважання боязні відкидання над прагненням до прийняття, керуються потребою у включенні у взаємовідносини та контролі за ними, виявляють егоїстично-агресивне ставлення до оточуючих, відрізняються інтернальністю щодо досягнень, виробничих та міжособистісних відносин, частіше вдаються до конкуренції у вирішенні конфлікту. Найсуттєвіші риси прагматичного стилю – самостійність, соціальна сміливість та авторитарна спрямованість особистості. Безкорисливі – спрямовані на задоволення потреб та інтересів оточуючих, схильні надавати допомогу, не сподіваючись отримати вигоду. Такі особи характеризуються конформізмом, розслабленістю, здатністю відчувати емоції інших людей, схильністю обирати компроміс у якості способу вирішення конфлікту, тенденцією до дружелюбності, вираженою потребою у встановленні близьких емоційних контактів. Найбільш суттєвими факторами стилю є довіра, альтруїзм, конформізм та безпечність.

П'ятий стиль «Зважені-спонтанні» диференціює осіб за ступенем обдуманості власних рішень та вчинків у процесі міжособистісної взаємодії. Зважені – люди, здатні обмірковувати слова, рішення, вчинки, вимогливо контролювати власні думки, почуття, самостійні в ухваленні рішень, мають адекватну самооцінку, розвинений інтерес до оточуючих, здатність співчувати їм та створювати атмосферу відкритості та задушевності, уникають участі у вирішенні конфлікту. Найсуттєвішими чинниками стилю виступають уникнення конфліктів, упевненість у собі, конформна спрямованість особистості та потреба в емоційних взаємовідносинах. Спонтанні – імпульсивні легковажні і непередбачувані особи, які часто змінюють свої плани, імпульсивно роблять необдумані вчинки. Такі особи характеризуються високорозвиненими інтуїтивними здібностями, нонконформізмом, заниженою самооцінкою та емоційною нестабільністю, потребою у контролі, схильністю недовіряти партнерам, егоїстично-агресивним ставленням до оточуючих, низькою інтернальністю щодо досягнень та міжособистісних взаємовідносин, вирішенням конфліктів шляхом пристосування до ситуації. У факторному аналізі виявлено, що спонтанний стиль засновується на соціальній сміливості, потребі у включенні до взаємовідносин, соціальному інтелекті та напруженості.

Отримані результати можуть виступити основою для подальшого

поглибленого дослідження проблеми в аспекті створення певних цілеспрямованих систем формування міжособистісної взаємодії фахівців різних соціономічних професій, розкриття закономірностей, особливостей міжособистісної взаємодії з урахуванням гендерних відмінностей і вікових особливостей її учасників.

Основні положення та результати дослідження відображені в таких **публікаціях**:

Монографії:

1. Ситнік С. В. Психологія міжособистісної взаємодії: монографія. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2020. 350 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Ситнік С.В. Роль комунікативної компетентності в педагогічній взаємодії. *Наука і освіта*. 2008. № 3. С. 14–17.

3. Ситнік С.В. Особистісні детермінанти успішності професійної діяльності керівників. *Наука і освіта. Спеціальний випуск «Психологія особистості: теорія, досвід, практика»*. 2007. № 8-9. С. 171-175.

4. Ситнік С.В. Соціальний інтелект як елемент професійної компетентності майбутніх психологів. *Наука і освіта*. 2008. № 8-9. С. 99-103.

5. Ситнік С.В. Роль соціально-комунікативної компетентності в управлінській взаємодії. *Наука і освіта. Спеціальний випуск «Теоретико-методологічні проблеми психологічного супроводу професійної діяльності»*. 2009. № 5. С.161-165.

6. Ситнік С.В. Психологічна модель управлінської взаємодії. *Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. Спеціальний випуск «Психологія особистості: теорія, досвід, практика»*. 2009. С.105-112

7. Ситнік С.В. Соціальний інтелект як регулятор управлінської взаємодії. *Наука і освіта. Спецвипуск «Когнітивні процеси та творчість»*. 2010, № 8. С. 258-263.

8. Ситнік С.В. Теоретичні основи управлінської взаємодії. *Наука і освіта*. 2010/ LXXXXYI, № 9. С.123-127.

9. Ситнік С.В. Особистісна основа взаємодії в професійній діяльності. *Науковий вісник ПДПУ ім.К.Д.Ушинського*. Одеса, № 7-8, 2011. С.119-127.

10. Ситнік С.В. Креативність особистості в управлінській взаємодії. *Наука і освіта*. № 9'2011/ CV. С.243-247.

11. Ситнік С.В. Управлінська взаємодія як умова реалізації особистісного потенціалу. *Вісник Одеського національного університету*. Том 16. Випуск 11. Частина 1. Психологія. 2011. С.114-120.

12. Ситнік С.В. Когнітивний компонент в управлінській взаємодії. *Наука і освіта*. Одеса, № 9'2012/CVX. С.197-201.

13. Ситнік С.В. Особистісний потенціал як умова професійної взаємодії. *Вісник Одеського національного університету*. Одеса, Том 17. Випуск 8 (20).

Психологія. 2012. С.168-175.

14. Ситнік С.В. Комунікативний компонент у структурі управлінської взаємодії. *Наука і освіта*. Одеса, № 6'2012/СVVII. С.182-186.

15. Ситнік С.В. Індивідуально-психологічні передумови міжособистісної взаємодії студентів-психологів. *Наука і освіта*. Одеса, № 7'2013/СXVII. С. 199-204.

16. Ситнік С.В. Характеристика та ознаки міжособистісної взаємодії. *Наука і освіта*. Одеса, № 11'2014/СXXVIII. С.156-161.

17. Ситнік С.В. Особливості міжособистісної взаємодії майбутніх психологів із різним стилем мислення. *Наука і освіта*. Одеса, № 1'2015/СXXX. С.158-164.

18. Sytnik S.V. Characteristics of the stages of interaction. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Сер. Психологія. 2018. Вип. I (57). С. 293-302.

19. Ситнік С.В. Розробка методики оцінки особистісних компонентів міжособистісної взаємодії. *Теорія і практика сучасної психології*: Зб. наук. праць. Запоріжжя, 2020. № 1, Т.3. С.111-115.

20. Ситнік С.В. Особливості міжособистісної взаємодії психологів з різним рівнем соціального інтелекту. *Наука і освіта*. № 1'2020/CLXXXII. С. 41-48.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз:

21. Ситнік С.В. Психологічні чинники подолання конфліктних ситуацій у взаємодії спортсменів. *Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, I (7), Issue: 14, 2013. P. 275-279.

22. Ситнік С.В. Концептуальні особливості міжособистісної взаємодії. *Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, III (36), Issue: 74, 2015. P. 96-99.

23. Ситнік С.В. Особливості міжособистісної взаємодії дітей в період рекреації. *Наука і освіта*. Одеса, № 9'2016/СXXXXXX. С. 148-153.

24. Ситнік С.В. Прояв інноваційних якостей рекламних агентів в умовах міжособистісної взаємодії. *Наука і освіта*. № 5-6'2018/CLXX-CLXXI С. 39-44.

25. Ситнік С.В. Етапи розвитку міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій. *Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, VII (86), Issue: 209, 2019. P. 72-75.

26. Ситнік С.В. Розробка психодіагностичної методики оцінки міжособистісної взаємодії. *Scientific journal Innovative solutions in modern science*. Dubai, No. 9(36), 2019. P. 122-134.

Публікації в інших наукових виданнях:

27. Ситнік С.В. Розвиток комунікативних здібностей як умова успішної діяльності педагогів. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної*

конференції «Актуальні проблеми сучасної психологічної науки» 21 квітня 2006 р. Одеса: СМІЛ, 2006. С. 205-207.

28. Ситнік С.В. Зв'язок емоційної стійкості та комунікативних здібностей у майбутніх практичних психологів. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної психології» 26-27 квітня 2007 р.* Одеса: СМІЛ, 2007. С. 159-160.

29. Ситнік С.В. Развитие коммуникативной сферы будущих психологов. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної психології» 25-26 квітня 2008 р.* Одеса: СМІЛ, 2008. С. 93-96.

30. Ситнік С.В. Роль соціального інтелекту в професійному спілкуванні майбутніх психологів. *Всеукраїнська науково інтернет-конференція «Актуальні проблеми сучасної психології» 20-21 квітня 2010 р.* Одеса: СМІЛ, 2010. С. 34-36.

31. Ситнік С.В. Професійна ідентичність суб'єктів управлінської взаємодії. *II Всеукраїнській психологічний конгрес 19-20 квітня 2010 року.* Том II. Київ, С. 287-289.

32. Ситнік С.В. Схильність до подолання конфліктної ситуації у осіб з різним рівнем комунікативних здібностей. *Актуальні проблеми сучасної психології: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 27-28 квітня 2011 р.* Одеса: Фенікс, 2011. С.124-126.

33. Ситнік С.В. Соціальний інтелект майбутніх психологів з різними стилями взаємодії. *Актуальні проблеми сучасної психології: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 27-28 квітня 2011 р.* Одеса: Фенікс, 2011. С.227-230.

34. Ситнік С.В. Особливості розвитку організаційних і комунікативних якостей майбутніх соціальних педагогів. *Актуальні проблеми сучасної психології: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 26-28 квітня 2012.* Одеса: Фенікс, 2012. С.170-174.

35. Ситнік С.В. Розвиток соціального інтелекту майбутніх психологів *Актуальні проблеми сучасної психології: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 26-28 квітня 2012.* Одеса: Фенікс, 2013. С. 222-227.

36. Ситнік С.В. Психологічні особливості ділового спілкування туристичних агентів. *Актуальні проблеми практичної психології: Зб. Наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів 18 квітня 2014.* Одеса, 2014. С. 225-229.

37. Ситнік С.В. Соціальний інтелект як чинник міжособистісної взаємодії студентів-психологів. *Проблеми сучасної психології особистості: Матеріали науково-практичної конференції молодих учених та студентів 29 квітня 2014.* Одеса, 2014. С. 224-230.

38. Ситнік С.В. Специфіка потреби у спілкуванні осіб з різним рівнем емпатії. *Проблеми сучасної психології особистості: Матеріали науково-практичної конференції молодих учених та студентів 29 квітня 2014 р.* Одеса, 2014. С. 292-297.

39. Ситнік С.В. Особливості розвитку потреби у спілкуванні осіб з різним рівнем адаптивності. *Адаптаційний потенціал особистості в сучасному соціальному середовищі: Зб наукових праць Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 21 травня 2015 р.* Одеса, 2015. С.87-91.

40. Ситнік С.В. Індивідуально-психологічні особливості міжособистісної взаємодії особистості. *Адаптаційний потенціал особистості в сучасному соціальному середовищі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів 19 травня 2016р.* Одеса, 2016. С. 176-180.

41. Ситнік С.В. Психологічні чинники копінг–поведінки студентів у процесі взаємодії. *III Міжнародний Конгрес «Global challenges of pedagogical education in academic space» 18-21 травня 2017 р.* Одеса, 2017. С.491-493.

42. Ситнік С.В. Індивідуально-психологічні особливості соціального інтелекту рекламних агентів. *Актуальні проблеми практичної психології: Зб. наукових праць Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 20 квітня 2018 р.* Одеса, 2018. С. 49-53.

43. Ситнік С.В. Індивідуально-психологічні особливості агресивності осіб з різним рівнем соціального інтелекту. *Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства: матеріали V Міжнародної. науково-практичної конференції 14-15 вересня 2018.* Одеса, 2018. С. 70-75.

44. Ситнік С.В. Особливості соціального інтелекту особистості з різним локусом контролю. *Актуальні питання психології у сучасному інноваційному просторі: Зб. матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції 15-16 травня 2020 року.* Одеса, 2020. С.171-176.

АНОТАЦІЇ

Ситнік С.В. Психологія міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2021.

У дисертації наведено теоретико-методологічне обґрунтування концепції міжособистісної взаємодії, яка ґрунтується на її розумінні як процесу, що охоплює спільність комунікативного простору та взаємовплив суб'єктів сумісної діяльності у відповідних взаємовідносинах та спілкуванні. При цьому до структурних компонентів міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних

професій відносяться: мотиваційний, когнітивний, емоційний, вольовий. Вони представлені на рівні процесів, умов, механізмів, психічних засобів, результатів взаємодії. Складові міжособистісної взаємодії функціонують як єдине ціле, забезпечуючи цільові, когнітивні, емоційно-вольові аспекти цього процесу. Запропонована концептуальна модель міжособистісної взаємодії, яка відтворює трьохетапність її розгортання. Осереддям зазначеної моделі виступає стильова характеристика міжособистісної взаємодії, відтворена у термінах таких ключових етапів в даному процесі, як первинний контакт, міжособистісне спілкування, міжособистісні взаємовідносини. Ефективні у міжособистісній взаємодії люди відрізняються значною потребою в комунікації, вмінням підлаштовуватися до поведінки партнера, готовністю до діалогу, здатністю змінювати стиль спілкування залежно від ситуації, адекватним проявом емоцій. Прояв таких характеристик детермінується певними якостями особистості учасників – емоційною зрілістю, упевненістю у собі, потребою у спілкуванні, у включенні до взаємовідносин, уникненні конфліктів, авторитарним або альтруїстичним ставленням до оточуючих, інтернальністю. Крім вищезазначених якостей для досягнення найвищої ефективності міжособистісної взаємодії варто спиратися на розвиток соціальної сміливості, ініціативності у спілкуванні, інтуїтивних здібностей, конформної спрямованості особистості. Представники різних соціономічних професій демонструють достатньо розвинені якості, які забезпечують міжособистісну взаємодію. Разом з тим, майбутнім журналістам притаманні найнижчий рівень комунікативних здібностей, невміння домовлятися, вирішувати міжособистісні конфлікти, більш спотворене сприйняття переживань партнера і, отже, менша ефективність міжособистісної взаємодії. Соціальні педагоги демонструють найнижчі потреби в комунікації, небажання розширювати коло контактів, більшу ригідність у спілкуванні, менш виражені тенденції до пошуку взаємин, несхильність до встановлення близьких, емоційних стосунків. Проте вони краще за представників всіх інших професій розуміють інших людей, вміють вирішувати міжособистісні конфлікти, проявляють спостережливість у спілкуванні, увагу до іншої точки зору, до почуттів партнерів. Розмаїття поведінкових проявів міжособистісної взаємодії пов'язане із чисельним виявленням індивідуальних інваріантів співвідношення базових стилів міжособистісної взаємодії як відносно стійких процесуальних особливостей її розгортання: ініціативного - пасивного, відкритого – закритого, складного – простого, прагматичного – безкорисливого, зваженого - спонтанного. Найсуттєвішими особливостями особистості, які визначають ініціативний стиль, є потреба у контролі взаємовідносин, дружелюбність, товарицькість. Для пасивного стилю такими особливостями є розсудливість, схильність до компромісів, альтруїзм, альтероцентрична спрямованість особистості. Для відкритого стилю – довірливість, дружелюбність, соціальний інтелект. Для закритого –

нереалізована потреба у спілкуванні, потреба у контролі, боязнь відкидання, розсудливість. Для складного – нонконформізм, емпатія, самоконтроль. Для простого стилю – інтернальність, упевненість у собі, прагнення до прийняття. Для прагматичного – нонконформізм, соціальна сміливість, авторитарна спрямованість особистості. Для безкорисливого – довіра, альтруїзм, конформізм та безпечність. Для зваженого – уникнення конфліктів, упевненість у собі, конформна спрямованість особистості, потреба у емоційних взаємовідносинах. Для спонтанного стилю – соціальна сміливість, потреба у включенні до взаємовідносин, соціальний інтелект та напруженість.

Ключові слова: міжособистісна взаємодія, міжособистісні взаємовідносини, міжособистісне спілкування, особистісні властивості, соціономічні професії.

Сытник С.В. Психология межличностного взаимодействия специалистов социномических профессий. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2021.

В диссертации представлено теоретико-методологическое обоснование концепции межличностного взаимодействия как процесса, охватывающего общность коммуникативного пространства и взаимовлияние субъектов совместной деятельности в соответствующих отношениях и общении. При этом, в качестве структурных компонентов межличностного взаимодействия специалистов социномических профессий рассматриваются: мотивационный, когнитивный, эмоциональный, волевой. Они представлены на уровне процессов, условий, механизмов, психических средств, результатов взаимодействия. Составляющие межличностного взаимодействия функционируют как единое целое, обеспечивая целевые, когнитивные, эмоционально-волевые аспекты этого процесса. Предложенная концептуальная модель межличностного взаимодействия воспроизводит трехэтапность ее развертывания. Центром указанной модели выступает стилевая характеристика межличностного взаимодействия, отраженная в терминах ключевых этапов процесса, таких как первичный контакт, межличностное общение, межличностные взаимоотношения. Эффективные в межличностном взаимодействии люди отличаются значительной потребностью в коммуникации, умением подстраиваться к поведению партнера, готовностью к диалогу, способностью изменять стиль общения в зависимости от ситуации, адекватным проявлением эмоций. Проявление таких характеристик детерминировано определенными качествами личности участников – эмоциональной зрелостью, уверенностью в себе, потребностью общаться, быть

включенным во взаимоотношения, избеганием конфликтов, авторитарным или альтруистическим отношением к окружающим, интернальностью. Кроме вышеупомянутых качеств, для достижения высокой эффективности межличностного взаимодействия следует опираться на развитие социальной смелости, инициативности в общении, интуитивных способностей, конформной направленности личности. Представители различных социомических профессий демонстрируют достаточно развитые качества, обеспечивающие межличностное взаимодействие. Вместе с тем, будущим журналистам присущи низкий уровень коммуникативных способностей, неумение договариваться, решать межличностные конфликты, более искаженное восприятие переживаний партнера и, следовательно, меньшая эффективность межличностного взаимодействия. Социальные педагоги демонстрируют низкие потребности в коммуникации, нежелание расширять круг контактов, большую ригидность в общении, избегание близких, эмоциональных отношений. Однако они лучше представителей всех других профессий понимают людей, умеют решать межличностные конфликты, проявляют наблюдательность в общении, внимание к другой точке зрения, к чувствам партнеров. Разнообразие поведенческих проявлений межличностного взаимодействия связано с многочисленными индивидуальными инвариантами соотношения базовых стилей межличностного взаимодействия – относительно устойчивых процессуальных особенностей его развертывания: инициативного - пассивного, открытого - закрытого, сложного - простого, прагматического - бескорыстного, взвешенного - спонтанного. Существенными особенностями личности, определяющими инициативный стиль, являются потребность в контроле взаимоотношений, дружелюбие, общительность. Для пассивного стиля такими особенностями оказались благоразумие, склонность к компромиссам, альтруизм, альтероцентрическая направленность личности. Для открытого стиля – доверчивость, дружелюбие, социальный интеллект. Для закрытого – нереализованная потребность в общении, потребность в контроле, страх отвержения, благоразумие. Для сложного – неконформизм, эмпатия, самоконтроль. Для простого стиля – интернальность, уверенность в себе, стремление к принятию. Для прагматического – неконформизм, социальная смелость, авторитарная направленность личности. Для бескорыстного – доверие, альтруизм, конформизм и безопасность. Для взвешенного – избегание конфликтов, уверенность в себе, конформная направленность личности, потребность в эмоциональных взаимоотношениях. Для спонтанного стиля – социальная смелость, потребность быть включенным во взаимоотношения, социальный интеллект и напряженность.

Ключевые слова: межличностное взаимодействие, межличностные взаимоотношения, межличностное общение, личностные свойства, социомических профессии.

Sytnik S. V. Psychology of interpersonal interaction of specialists of socioeconomic professions. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Psychological Sciences in the specialty 19.00.01 – general psychology, history of psychology – State Institution «South Ukrainian national pedagogical university after K. D. Ushynsky», Odessa, 2021.

The thesis presents a theoretical and methodological substantiation of the concept of interpersonal interaction as a process that encompasses the commonality of the communicative space and the mutual influence of the subjects of joint activity in the relevant relationships and communication. At the same time, the structural components of interpersonal interaction of specialists of socioeconomic professions are considered: motivational, cognitive, emotional, and volitional. They are presented at the level of processes, conditions, mechanisms, mental means, and results of interaction. The components of interpersonal interaction function as a whole, providing targeted, cognitive, emotional and volitional aspects of this process. The proposed conceptual model of interpersonal interaction reproduces the three-stage nature of its deployment. The center of this model is the stylistic characteristic of interpersonal interaction, reflected in terms of key stages of the process, such as primary contact, interpersonal communication, interpersonal relationships. Effective people in interpersonal interaction are characterized by a significant need for communication, the ability to adapt to the behavior of a partner, readiness for dialogue, the ability to change the style of communication depending on the situation, and an adequate display of emotions. The manifestation of such characteristics is determined by certain qualities of the participants' personality – emotional maturity, self-confidence, the need to communicate, to be included in relationships, avoidance of conflicts, authoritarian or altruistic attitude to others, internality. In addition to the above-mentioned qualities, to achieve high efficiency of interpersonal interaction, it is necessary to rely on the development of social courage, initiative in communication, intuitive abilities, and conformal orientation of the individual. Representatives of various socioeconomic professions demonstrate sufficiently developed qualities that ensure interpersonal interaction. At the same time, future journalists are characterized by a low level of communication skills, inability to negotiate, solve interpersonal conflicts, a more distorted perception of the partner's experiences and, consequently, less effective interpersonal interaction. Social educators demonstrate low communication needs, unwillingness to expand the circle of contacts, greater rigidity in communication, and avoidance of close, emotional relationships. However, they understand people better than representatives of all other professions, are able to solve interpersonal conflicts, show observation in communication, attention to a different point of view. The variety of behavioral manifestations of interpersonal interaction is associated with numerous individual invariants: the ratio of basic styles of interpersonal interaction – relatively stable procedural features of its deployment: initiative – passive, open – closed, complex –

simple, pragmatic – selfless, balanced – spontaneous. The essential features of the personality that determine the initiative style are the need to control relationships, friendliness, sociability. For the passive style, such features turned out to be prudence, a tendency to compromise, altruism, and an alterocentric orientation of the individual. For an open style – trustfulness, friendliness, social intelligence. For the closed-the unrealized need for communication, the need for control, the fear of rejection, prudence. For the complex – nonconformity, empathy, self-control. For a simple style – internality, self-confidence, the desire for acceptance.

Keywords: interpersonal interaction, interpersonal relationships, interpersonal communication, personal properties, socio-economic professions.

Підписано до друку 3.04.2021
Обсяг 1,9 друк. арк. Формат 60x90/16. Зам. № 1674/21
Наклад 100 прим.

Надруковано у ФОП Бондаренко М. О.
м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
т. +38 0482 35 79 76
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.